

Kárpátalja magyarlakta területeinek turisztikai helyzetfelmérése

KÁRPÁTALJAI MAGYAR TURISZTIKAI TANÁCS

**Kárpátalja magyarlakta területeinek
turisztikai helyzetfelmérése**

Kutatási beszámoló

SZERKESZTETTE:
SASS ENIKÓ
BERGHAUER SÁNDOR

Gáborprint
BEREGSZÁSZ, 2019

Írta:

Berghauer Sándor
Fodor Gyula
Karmacsi Zoltán
Sass Enikő
Tóth Attila

Szerkesztette:

Sass Enikő és Berghauer Sándor

Készült a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, az Egán Ede Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Központ, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség támogatásával.

Borítóterv:

Turóczy Gábor

A borítón a viski tájház látható. Fotó: Varjú Zoltán.

Lektorálta:

Prof. Dr. habil. Dávid Lóránt Dénes
Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

Dr. Tarpai József
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Korrektor:

Sin Edina

©A szerzők

©Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács

1. BEVEZETÉS.....	7
1.1. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI (SASS E.).....	8
1.2. A KUTATÁS CÉLTERÜLETÉNEK LEHATÁROLÁSA (BERGHAUER S.).....	8
1.3. A KUTATÁS KORLÁTAI (SASS E.).....	9
1.4. A KUTATÁS MÓDSZEREI (BERGHAUER S., KARMACSI Z., SASS E.)	9
2. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSA	13
2.1. KÉRDŐÍVES FELMÉRÉSEK.....	13
2.1.1. TURISZTIKAI ATTRAKCIÓK (BERGHAUER S., FODOR GY.)	13
2.1.2. KERESKEDELMI SZÁLLÁSHELYEK (BERGHAUER S., TÓTH A.)	16
2.1.2.1. A kereskedelmi szálláshelyek körében végzett felmérés eredményei.....	17
2.1.3. VENDÉGLÁTÓHELYEK (BERGHAUER S., TÓTH A.)	22
2.1.4. FESZTIVÁLOK (BERGHAUER S., TÓTH A.).....	26
2.1.5. BORÁSZATOK (SASS E.).....	32
2.1.5.1. A borászok szociáldemográfiai jellemzői	32
2.1.5.2. A borászatok jellemzése	32
2.1.5.3. Vendégek, forgalom, szezonáltság	34
2.1.5.4. A borászatok szervezettsége.....	36
2.1.5.5. Az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Központ pályázatain való részvétel.....	37
2.1.6. FALUSI VENDÉGLÁTÓK (SASS E.).....	39
2.1.6.1. Szociáldemográfiai jellemzők	39
2.1.6.2. A vendégházak és a szolgáltatások jellemzése	39
2.1.6.3. Szociális helyzet.....	42
2.1.6.4. Vendégek, forgalom, szezonáltság	43
2.1.6.5. A települések felkészültsége, alkalmassága a turizmusra ..	44
2.1.6.6. A falusi turizmus szervezettsége és a reklámtevékenység ..	46
2.1.6.7. Az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Központ pályázatain való részvétel.....	47
2.2. MÉLYINTERJÚK	48
2.2.1. KÁRPÁTALJA FALUSI TURIZMUSA CIVIL SZERVEZETEK VEZETŐI, FALUSI TURIZMUSVAL FOGLALKOZÓ SZERVEZŐK SZEMSZÖGÉBŐL (KARMACSI Z., SASS E.).....	48
2.2.2. KÁRPÁTALJA TURIZMUSA TURISZTIKAI SZAKEMBEREK SZEMSZÖGÉBŐL (KARMACSI Z., SASS E.).....	55
2.2.2.1. Kárpátalja turizmusának helyzete, vonzerők, termékek, a turizmus fejlődését gátló tényezők	55
2.2.2.2. A turizmusfejlesztés szereplői, partnerek, együttműködések.....	57
2.2.2.3. Kitérés pontok, fejlesztési irányok a megye idegenfor- galmában.....	58
3. ÖSSZEGZÉS, FEJLESZTÉSI JAVASLATOK (BERGHAUER S., KARMACSI Z., SASS E.)....	59
FELHASZNÁLT IRODALOM	62

1. BEVEZETÉS

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés után a korábban az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozó Magyarországtól elszakított területek része volt a mai Kárpátalja területe is, amelynek különösen hányatott sors jutott. Az elmúlt száz évben különböző államalakulatok fennhatósága alá került, és bármelyikhez is tartozott a természeti szépségekben, ásványi kincsekben, illetve a különböző etnikumok által létrehozott sokszínű építészeti és kulturális örökségben bővelkedő Kárpátalja, mindig az adott ország periferiáján helyezkedett el. Bár történtek fejlesztések, de sem a Trianon előtti Magyarország, sem a két világháború közötti Csehszlovákia, sem a Szovjetunió, sem pedig Ukrajna nem tartotta/tartja stratégiai fontosságúnak a térség teljes körű gazdasági fejlesztését, megerősödését (Sass E. 2017: 167). Az etnikailag vegyes lakosság minden korban kockázati tényezőnek számított, s a mindig aktuális karhatalom ilyen irányú féltelme a mai napig kísért. A terület természeti adottságai, gazdag ásvány- és termálvíz készletei, az Északkeleti-Kárpátok vadregényes vonulatai, a tiszta levegő miatt azonban turisztikai hasznosíthatóságában mindenki óriási lehetőséget látott és lát napjainkban is. A területet uraló országok közül egyesek repülőteret, hidakat, menedékházakat, míg mások óriási szanatóriumokat építettek, és tömegével szállították ide országuk lakosait gyógyulni, üdülni. A beruházások és a turisták nagyobb része Kárpátalja hegyvidéki területére irányult.

A Szovjetunió felbomlása következtében Ukrajna független állam lett. Gazdasága egy évtizeden át tartó átmeneti időszak után indult lassú fejlődésnek, melyben kulcsszerepet játszott a turizmus is. A volt szovjet tagköztársaság több különböző jellegű tájra osztódott, amelyek meghatározták az idegenforgalmi kínálat sokszínűségét. A turizmusban résztvevők fő motivációja a környezetváltozás, a megszokott környezettől eltérő táj felkeresése (KOLLARIK A. 1991). Egy egységet képező környezet idegenforgalmi értékét a helyi feltételek határozzák meg, amelyek a globális (a Földön való elhelyezkedése), természeti, kulturális, gazdasági adottságok összességét képezik (RADVÁNSZKY B. – SASS E. 2009). Kárpátalja csodás természeti és kulturális értékekkel rendelkezik, területére jellemző, hogy elérhető távolságokban változatos tájak tárulnak az idelátogatók szeme elé. Láthatnak síkságot, domboságot és hegyvidéket, vízeséseket és alföldi jellegű folyókat, szőlőtermő dombokat és búzamezőket, valamint megismerkedhetnek a soknemzetiségű lakosság változatos népi és építészeti kultúrájával, vallásával és gasztronómiai különlegességeivel is. A felsoroltakat és a terület földrajzi elhelyezkedését is előnyösen ki lehetne használni, amennyiben megfelelő gazdasági befektetések, beruházások társulnának hozzájuk.

1.1. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

Kárpátalja számára a turizmus fejlesztése létfontosságú kérdéssé vált. A jelenlegi nagyon nehéz gazdasági és kiszámíthatatlan politikai helyzetben a turisztikai fejlesztések a lakosságot helyben maradásra ösztönöznék, jövedelmező munkalehetőséget biztosítanának, a turizmussal foglalkozó vállalkozásokat megerősítenék, és ami nagyon fontos, Kárpátalja turisztikai kínálatát változatosabbá, színvonalasabbá és versenyképesebbé tennék, fogadókésztségét pedig növelnék.

Kárpátalja turisztikai helyzetfelmérésének elkészítése tehát elengedhetetlen ahhoz, hogy pontos képet kapjunk a jelenlegi helyzetről, annak főbb aspektusairól, s hogy ezáltal a turizmus területén a fejlesztések és a támogatások az igényeknek megfelelően, azaz célirányosan kerüljenek felhasználásra. Épp ezért célul tűztük ki, hogy

- megvizsgáljuk mindazon ember alkotta vonzerókat, amelyek elsődleges turisztikai attrakcióként szolgálnak, továbbá a fesztivál típusú rendezvényeket, amelyek programlehetőséget biztosítanak az idelátogató turistáknak;
- felmérjük a célterület fogadókésztségét, vagyis a kereskedelmi szálláshelyek és vendéglátóhelyek kapacitását, alkalmasságát a turisták fogadására;
- feltárjuk a célterületen már régóta működő és turisztikai terméké fejleszthető falusi turizmus és a borturizmus fejlettségi szintjét, fogadókésztségét;
- rávilágítsunk a területen működő turisztikai termékek jelentőségére, a turizmus helyi sajátosságaira, a problémákra és a lehetőségekre, valamint a megvizsgált területen fellépő fejlesztési igényekre, továbblépési, megújulási lehetőségekre.

1.2. A KUTATÁS CÉLTERÜLETÉNEK LEHATÁROLÁSA

A kutatás megvalósítása során Kárpátaljának arra a részére koncentráltunk, ahol a kárpátaljai magyar közösség él. Ennek megfelelően a vizsgálati terület lehatárolása települési szinten történt meg, és azok a települések kerültek (kerülhettek) bele a vizsgálatba, ahol a magyar lakosság többséget (50% felett) képez, vagy a magyarok lélekszáma meghaladja az 500 főt. Kivételt a fenti lehatárolás alól csak egyes kiemelt attrakciók, vonzerók esetében tettünk (pl. Felsőgereben, az Árpád-vonal bunkerrendszere; Beregszentmiklós, Telegdy–Rákóczi-várkastély). A nemzetiségre és népességre vonatkozó alapadatokat a legutóbbi, 2001-es népszámlálás adatai alapján dolgoztuk fel (MOLNÁR J. – MOLNÁR D. I. 2005). A megadott kritériumnak Kárpátalján 94 település felelt meg, melyek közül 34 a Beregszászi járásban, 24 a Nagyszőlősi járásban, 22 az Ungvári járásban, 8 a Munkácsi járásban, 2 a Huszti járásban, 2 a Rahói járásban és 2 a Técsői járásban található. Az említett 94 település közül 39-ben végeztünk különböző jellegű kutatást, interjú vagy kérdőíves felmérés formájában.

1.3. A KUTATÁS KORLÁTAI

Kutatásunk alapvetően gyakorlati jellegű, melynek során sok időt töltöttünk el az adatközlők felkutatásával, a kérdőívek kitöltésével, a mélyinterjúk elkészítésével, azok lejegyzésével, a kérdőívek adatbázisának kialakításával, feldolgozásával.

A kérdőívek kitöltése és az interjúk lekérdezése a lefedett terület nagysága miatt időigényesnek bizonyult. További nehézséget okozott az adatközlők bizalmatlansága: az általuk üzemeltetett vállalkozásról, turisztikai tevékenységről nem szívesen bocsátották rendelkezésünkre adataikat. Néha nehézséget okozott egy-egy kérdés értelmezése, mint például az éves vendégforgalom százalékos megoszlása esetében előfordult, hogy 100%-nál kevesebb vagy annál nagyobb forgalmat adtak meg, melyet a kitöltető figyelmességével igyekeztünk korrigálni velük.

Az adatközlők bizalmatlanságával magyarázható, hogy mind a vendéglátóegységeknél, mind pedig a kereskedelmi szálláshelyek esetében Munkács, Ungvár és a hozzájuk tartozó járasok lekérdezettsége az adatszolgáltatás megtagadása miatt alacsony lett. Természetesen a többi területi egység esetében is voltak, akik nem kívántak részt venni a vizsgálatban.

1.4. A KUTATÁS MÓDSZEREI

A gyorsjelentés elkészítésekor eltekintettünk Kárpátalja széleskörű, mély szakirodalmi elemzésétől, viszont igyekeztünk a már meglévő, a célterületre irányuló turizmuskutatásokat és – amelyik területen rendelkezésre állt – a statisztikai adatokat figyelembe venni.

A kutatás kivitelezéséhez két módszert választottunk: a kérdőíves és a mélyinterjú megkérdezést. A felméréseket a 2018-as év nyarán és őszen végeztük el. Kérdőíveket hat kategóriában állítottunk össze, s összesen 235 darabot töltöttünk ki. A kérdőívek az alábbi kategóriákban kerültek kitöltetésre: falusi vendégfogadó (100), vendéglátóhely (53), kereskedelmi szálláshely (28), borász (14), turisztikai attrakció (19), illetve fesztivál (21). A kitöltött kérdőívek számát, típusát és területi eloszlását az 1. ábra szemlélteti, melyből az is markánsan megmutatkozik, hogy a turizmus terén a magyar lakosok főként mivel és milyen arányban foglalkoznak. Ebből kifolyólag már az elején leszögezhetjük, hogy a falusi turizmust, a falusi vendéglátást kiemelt fontosságú területként kezelhetjük.

A magyarlakta területek vendéglátóegységei közül 53 került a vizsgálat tárgykörébe: Beregszászról és a Beregszászi járásból 24, a Nagyszőlősi járásból 9, a Rahói járásból 8, Husztról és a Huszti járásból 5, Munkácsról és a Munkácsi járásból 3, a Técsői és az Ungvári járasokból 2-2 egység. Ezek jelentős részét az éttermek alkották (74%), de található közöttük pizzeria és kávézó is. Többségében olyan vendéglátóhelyeket vontunk be, amelyek több mint 5 éve vannak jelen a szolgáltatások piacán (70%).

Kutatásunk során összesen 28 kereskedelmi szálláshelyen végeztünk kérdőíves felmérést, amelyek döntő részét a szállodák alkották (74%). Zömében olyan szálláshelyeket vontunk be, amelyek több mint 10 éve vannak jelen a turisztikai

piacon (77%). A megkérdezett kereskedelmi szálláshelyek többsége területileg Beregszászból és a Beregszászi járásból (18) került bele a mintába, míg a Nagyszőlősi járást 6, Husztot és a Huszti járást 3, a Rahói járást pedig 1 egység képviselte a vizsgálatban.

A falusi turizmust vizsgáló kérdőív – mely 52 kérdést tartalmazott – segítségével 10 településről 100 falusi vendéglátót kérdeztünk meg. A 100 kérdőívből 99 volt kiértékelhető¹. A magyar lakosság falusi turizmussal való foglalkozásának felmérésekor a Beregszászi járás dominanciája szembetűnő. A vizsgált települések közül ugyanis 9 a Beregszászi járásból (Bene 5, Beregdéda 14, Csetfalva 9, Mezőgecse 8, Mezőkaszony 5, Mezővári 12, Nagybégyán 14, Nagymuzsaly 13, Sárosoroszi 6) és 1 a Huszti járásból (Visk 13) került ki. A kapott adatok alapján meghatározhattuk a kárpátaljai magyar falusi vendégfogadók körét, a vendéglátás helyét, minőségét, a forgalom és a vendégkör alakulását stb.

A borászati kérdőívek kitöltésével 7 település 14 borászatát sikerült adatokat begyűjteni az általuk üzemeltetett borászattal, a vendégforgalommal, az értékesítés módjával, az előállított borokkal kapcsolatban. A válaszadó magyar borászok többsége a Beregszászi járásban (Beregszászban 3, Benében 4, Kígyóson 3, Nagymuzsalyban 1, Sárosorosziban 1) foglalkozik szőlőtermesztéssel és borászattal, illetve a Nagyszőlősi és a Munkácsi járásokban is sikerült 1-1 (Szőlősgyula és Dercen) borászt megkérdezni.

Az ember alkotta idegenforgalmi attrakciók keretein belül az Uzsoki-hágótól a Tatár-hágóig a jelentősebb idegenforgalmi vonzerőt képviselő, illetve a megye turisztikai potenciáljában kiemelkedő attrakciókat vontuk be a vizsgálatba. A kutatás kivitelezéséhez egy 21 kérdést magában foglaló kérdőívet használtunk. Ennek segítségével összesen 18 ember alkotta turisztikai vonzerőt vizsgáltunk meg, amelyek 14 kárpátaljai településen találhatók: Beregszász, Nagyberég, Ungvár és Visk településeken 2-2 attrakció; Beregszentmiklós, Beregvár, Csetfalva, Felsőgereben, Huszt, Munkács, Szolyva, Técső, Tiszapéterfalva és Tiszaújlak településeken 1-1 attrakció.

A fesztiválok kategóriában a magyar vonatkozású, 2018-ban is megrendezett² fesztiválokat vontuk be a vizsgálatba. A lekérdezés 21 kérdésből álló kérdőív segítségével valósult meg, mely során 5 járás 16 településének 21 fesztivál típusú rendezvényét érintettük – Beregszász (4), Mezőgecse (2), Tiszacsoma (2), Aklihegy, Asztély, Bene, Beregszentmiklós, Borzsova, Császlóc-Szerednye, Gut, Huszt, Mezőkaszony, Nagyberég, Tiszapéterfalva, Ungvár és Visk (1-1).

A kutatás másik módszereként alkalmazott mélyinterjú megkérdezéssel két területre összpontosítottunk, és összesen 24 interjút készítettünk. Kárpátalja turizmusáról a turizmus aktív résztvevőivel, a turizmussal foglalkozó személyekkel, Kárpátalja turizmusának alakulását valamilyen szinten befolyásoló szakemberekkel beszélgettünk annak érdekében, hogy mélyebb betekintést nyerjünk a megye

turisztikai helyzetébe. Kárpátalja falusi turizmusával kapcsolatban pedig főként a falusi turizmussal foglalkozó szervezőket, civil szervezetek vezetőit kérdeztük meg, hogy a falusi turizmus működését, mozgatóerőit, fejlesztési lehetőségeit feltárhassuk. Mindkét célcsoportban 12-12 fővel készítettünk interjúkat.

A turizmussal foglalkozó szakemberekkel az irányított beszélgetés során Kárpátalja turizmusának helyzete, vonzerői, termékei, a kiemelt desztinációk, a turizmusfejlesztés szereplői, a partnerek, a közöttük zajló együttműködések, illetve a turizmus és a benne rejlő kitörési pontok, erősítendő példák, fejlesztési irányok a megye idegenforgalmában témakörök mentén érdeklődtünk.

A falusi turizmussal foglalkozó szervezőkkel, civil szervezetek vezetőivel a falusi turizmus története és annak települési/térségi megszervezése; a településen működő falusi turizmus szervezet és annak tevékenysége; a falusi turizmus fogalma és tevékenységi körei; minősítés, forgalom, befolyásoló tényezők témakörökben beszélgettünk.

A kérdőívek kiértékelését az SPSS Data Editor, valamint a Microsoft Office Excel programok segítségével végeztük el. Az adatokat esetszámarányos vizsgálatnak vetettük alá, jelen munkában a kapott eredményeket témakörönként mutatjuk be. Az átláthatóság kedvéért a nyílt kérdéseknél (pl. a lakóhely által biztosított életkörülményekkel való elégedettség, illetve honnan várják a vendégfogadók a turistákat stb.) a válaszokat utólag kategorizáltuk.

¹ A kiértékelés során kiderült, hogy az egyik csetfalvai vendégfogadó hely nem felel meg a falusi vendégfogadó ház kritériumainak, ezért a vizsgálati eredményből utólag kizárásra került.

² A legtöbb fesztivált nem első alkalommal rendezték meg 2018-ban, azonban olyan fesztiválok nem kerültek bele a vizsgálatba, melyeket 2018-ig ugyan megszervezték, de az adott évben már nem rendezték meg azokat, s bizonytalan volt további sorsuk.

2. A KUTATÁS EREDMÉNYEINEK BEMUTATÁSA

2.1. KÉRDŐÍVES FELMÉRÉSEK

2.1.1. TURISZTIKAI ATTRAKCIÓK

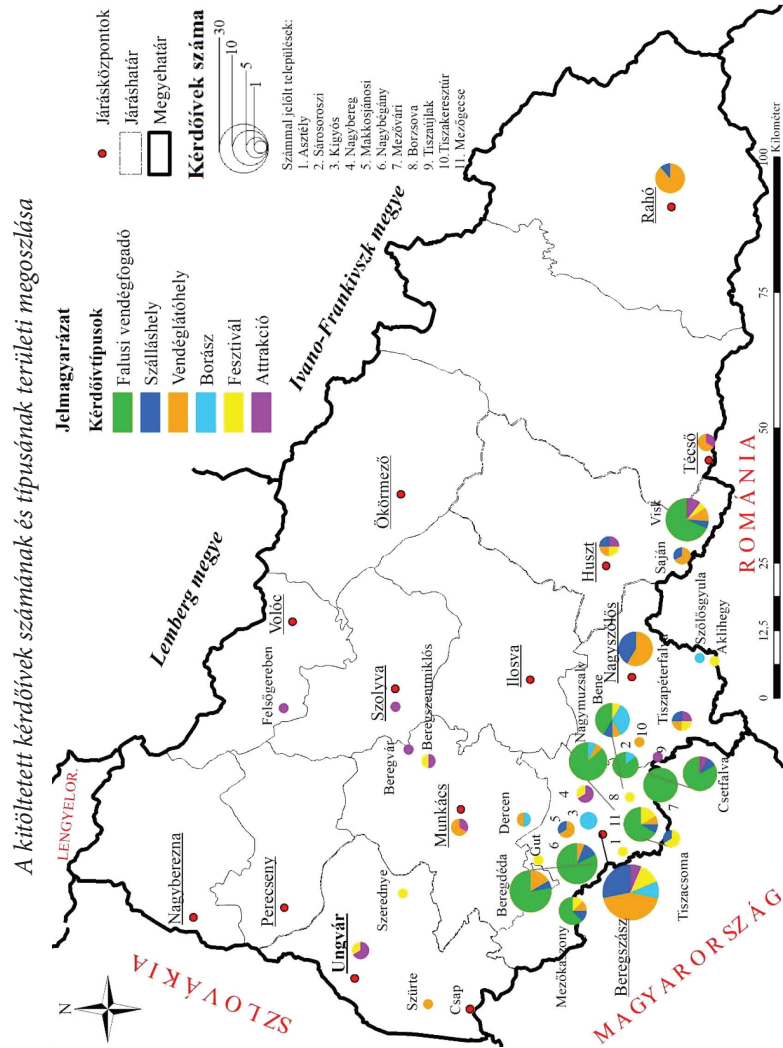
Az idegenforgalomban „az a vonzerő, ami a turistát arra ösztönzi, hogy az adott helyre látogasson”, ott tartózkodjon, igényeinek megfelelően szolgáltatásokat vegyen igénybe (MICHALKÓ G. 2009: 80). A vonzerő, attrakció, nevezetesség központi szerepet tölt be a turizmusban, a vonzerőre épül a turisztikai infra- és suprastruktúra, egyben a turisztikai kínálat legfontosabb eleme. Két lényeges szempontból problémás a vonzerők és az attrakciók kérdésének vizsgálata. Egyrészt nagyon tág kategóriát alkotnak, hiszen absztrakt vagy konkrét dolog egyaránt képezhet vonzást. Másrészt Ukrajnában ezen objektumok látogatottságát (vagy például a forgalom összetételét) az esetek túlnyomó többségében nem regisztrálják. A fentiekből kifolyólag Kárpátalja turizmusának vizsgálatakor azokra az attrakciókra, vonzerőkre helyeztük a hangsúlyt, amelyek idegenforgalmi szempontból kiemelkedőek (a kárpátaljai vagy Kárpátaljára turistákat szállító utazási és információs irodák programjaiban rendszeresen szerepelnek), és kellően konkrétak mérhetőség szempontjából, esetleg rendelkeznek saját nyilvántartással. Az adott elveket szem előtt tartva került kiválasztásra 18, elsősorban a kulturális és örökségturizmus kategóriájába tartozó objektum (1. táblázat).

Az általunk vizsgált attrakciókat működtető szervezeteket áttekintve meglehetősen változatos képet kapunk. 6 vonzerőt valamely állami intézmény (járási/ megyei kulturális osztály, járási/ megyei közigazgatási hivatal stb.) működtet, 4-et egyházi közösségek tartanak fenn, 3-3-at pedig civil szervezetek és magánvállalkozók működtetnek. Továbbá két attrakciót oktatási intézmény, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tart fenn.

A látványosságok közül 14-ben lehetőség van előzetes regisztráció alapján történő látogatásra. Az intézmények felénél elérhető az idegen- vagy tárlatvezetői szolgáltatás, mely csoportonként átlagosan 150 hrvnyába kerül. Ebben a vonatkozásban a legköltségesebb a munkácsi várban működő Lehoczky Tivadar Tájéismereti Múzeum, melyben 200 hrvnyába kerülnek a tárlatvezetési díj. A felnőtt belépődíjak átlagosan 35 hrvnyába kerülnek, áruk 20–60 hrvny között ingadozik. A kedvezményes diák- és gyermekbelépők átlagos ára 25, illetve 15 hrvny. A legmagasabb árat mind a felnőtt- (60 hrvny), mind a diákbelépők esetében az Árpád-vonal Felsőgerébenben található bunkerében kell fizetni. 5 vonzerő esetében nincs meghatározott belépődíj (ezek mindegyike templom), ugyanakkor itt lehetőség van adományt elhelyezni a perselyekbe. Két attrakciónál teljesen ingyenes a belépés.

A 2017-es év folyamán a vizsgált attrakciókat összesen mintegy 580 ezer fő látogatta meg. Összevetve ezt az adatot egy, a vizsgált intézményeket felölelő, 2014-ben végzett kutatás eredményeivel, elmondható, hogy a látogatottság négy év alatt 200 000 fővel növekedett (BERGHAUER S. – FODOR GY. 2014b). A kutatásban szereplő vonzerők közül a legnagyobb látogatottsággal a munkácsi vár (284 ezer fő),

1. ábra

az ungvári vár (bő 160 ezer fő) és a Kárpátaljai Szabadtéri Néprajzi Múzeum (közel 94 ezer fő) rendelkezett, nagyságrenddel megelőzve a megye más nevezetességeit. Az irányukban megnyilvánuló növekvő érdeklődést igazolja az elmúlt évek keresleti tendenciáinak alakulására adott válaszok többsége is: a fenntartóik 1-től 5-ig terjedő skálán átlagosan 3,7-re értékelték a forgalom növekedését.

1. táblázat

A felmérésben szereplő vonzerők és attrakciók fontosabb adatai

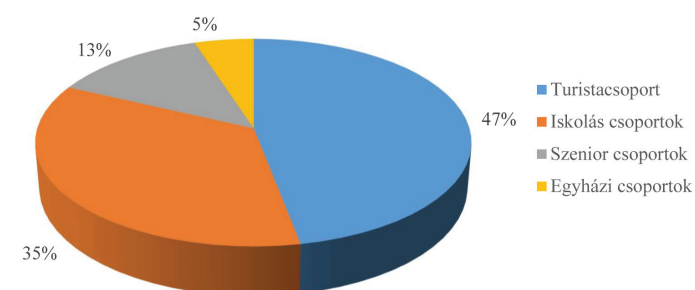
Ssz.	Attrakció megnevezése	Attrakció típusa	Település	Látogatottság 2017-ben (fő)
1.	Az Árpád-vonal bunkere	történelmi emlékhely	Felsőgereben	6 000
2.	Beregszentmiklósi várkastély	kastély, kúria	Beregszentmiklós	15 000
3.	Schönborn-kastély	kastély, kúria	Beregvár	6 000
4.	Beregvidéki Múzeum	múzeum	Beregszász	1 750 (2013)
5.	Csetfalvai református templom	kiemelt műemlék templom	Csetfalva	-
6.	Huszt református templom	kiemelt műemlék templom	Huszt	600 (2013)
7.	Kárpátaljai Szabadtéri Néprajzi Múzeum	múzeum	Ungvár	93 632
8.	Munkácsi vár	történelmi emlékhely, múzeum	Munkács	284 000
9.	Nagyberegi Szóttesmúzeum	múzeum	Nagybereg	1 000
10.	Nagyberegi tájház	népi építészeti emlék, gyűjtemény, tájház	Nagybereg	1 000
11.	Polónyi Katalin Textilmúzeum	múzeum	Beregszász	300
12.	Szolyvai Emlékpark	történelmi emlékhely	Szolyva	-
13.	Técsői református templom	kiemelt műemlék templom	Técső	5 500
14.	Tiszaháti Tájmuzeum és Tiszapéterfalvai Képtár	népi építészeti emlék, gyűjtemény, tájház, múzeum	Tiszapéterfalva	1 352
15.	Turulmadaras Rákóczi-emlékmű	történelmi emlékhely	Tiszaújlak	2 500
16.	Ungvári vár	történelmi emlékhely, múzeum	Ungvár	160 111
17.	Viski református templom	kiemelt műemlék templom	Visk	2 000
18.	Viski tájház	népi építészeti emlék, gyűjtemény, tájház	Visk	700

Szerkesztette: Fodor Gy. – Tóth A.

Az attrakciók látogatóinak életkor szerinti megoszlásában nem voltak jelentős különbségek – az aktív korcsoport összesen 36%-ot, a fiatal korcsoport 33%-ot, a szenior korcsoport pedig 31%-ot képezett. A forgalmi adatokat tovább vizsgálva elmondható, hogy a látogatók 76%-a csoporttal, 13%-a egyénileg, míg 11%-a családdal érkezett az adott attrakcióhoz. A csoporttal érkezett vendégek jelentős részét a turistacsoportok alkották (47%), de magas volt az iskolás csoportok (35%) részese is, míg a szenior (13%) és az egyházi csoportok (5%) aránya jóval alacsonyabb volt (2. ábra).

2. ábra.

A csoportosan érkező látogatók megoszlása a csoportok jellege szerint

Szerkesztette: Tóth A.

A vizsgált attrakciók látogatóinak 59%-át a külföldi, 41%-át pedig a belföldi turisták alkották. A külföldi turisták döntő többsége Magyarországról (53%) érkezett. A más országokból érkezettek aránya nagyságrendnyivel alacsonyabb (6%), többségük Európa, leggyakrabban a szomszédos országok (Románia, Szlovákia) területéről jött. Ezek az adatok is jól mutatják, hogy a vizsgálatban szereplő nevezetességek, attrakciók elsősorban a magyar kultúrához kötődnek, és relatíve alacsony a nemzetközi ismertségük. A kárpátaljai lakosok kevésbé aktívak, arányuk a teljes forgalom kb. 16%-át teszi ki. A belföldi turisták nagyobb része (a teljes vendégkör 25%-a) Ukrajna más megyéiből érkezik Kárpátaljára. Ebben a vonatkozásban Kijev városa és Lemberg (Lviv) megye a legaktívabb.

2.1.2. KERESKEDELMI SZÁLLÁSHELYEK

Az utóbbi években jelentős növekedés tapasztalható Kárpátalja kereskedelmi szálláshelyeinek kapacitásában és vendégforgalmában. A 2000-es évtől 2017-ig 36-ról 208-ra emelkedett a regisztrált kereskedelmi szálláshelyek száma (2. táblázat), így a 2017-es év statisztikai adatai alapján a megyében 147 szálloda, 44 ifjúsági és turistaszálló, 12 motel, 4 hostel és 1 vendégház működött. Az intézményi bővülés részben az új szálláshelyek megjelenésével, részben pedig a megváltozott statisztikai nyilvántartással³, illetve az egyes egészségturisztikai intézmények átminősítésével magyarázható (BERGHAUER S. – FODOR GY. 2014b; KÁRPÁTALJA – SZANATÓRIUMOK ÉS TURIZMUS 2017, 2018).

A szálláshelyek számának növekedése pozitívan hatott a szálláshely-kapacitás alakulására is, hiszen 2000 óta a szobák és férőhelyek száma, kisebb ingadozásoktól eltekintve, folyamatosan nőtt. 2017-ben a szobák száma elérte a 4663-at, a férőhelyek száma pedig a 10169-et (2000-ben ez az adat 1395/2839 volt) (KÁRPÁTALJA – SZANATÓRIUMOK ÉS TURIZMUS 2017, 2018).

2. táblázat

Kárpátalja kereskedelmi szálláshelyeinek száma és kapacitása (2000–2017)
(a Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal adatai alapján)

	2000	2004	2008	2010	2012*	2014*	2016*	2017*
Kereskedelmi szálláshelyek száma	39	42	61	67	151	229	211	208
Szobák száma	1395	1499	2523	2512	2983	4744	4916	4663
Férőhelyek száma	2839	3147	5367	5380	6120	10160	10658	10169

*A statisztikai hivatal megváltoztatott nyilvántartási módszere alapján.

Forrás: www.stat.uz.ua; Szerkesztette: Berghauer S. – Tóth A.

Az utóbbi közel két évtizedben növekedés figyelhető meg a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmában is. 2000 (84,2 ezer fő) és 2017 (237,9 ezer fő) között a turistaforgalom megháromszorozódott. A gazdasági válság hatására ugyanakkor 2009-ben és 2010-ben jelentős visszaesés mutatható ki (2008-hoz képest 20%-os). A 2014-ben kibontakozó ukrán–orosz konfliktus hatásai is jól nyomon követhetők a kereskedelmi szálláshelyek forgalmában, ugyanis a 2013-as év adataihoz képest 18%-os forgalomcsökkenés figyelhető meg. Az elmúlt évek általánosságban növekvő tendenciáját nem követte a külföldi vendégek számának gyarapodása. A 2005-ben elért maximumot (34,5 ezer fő) követően számuk évről évre csökkent, és a 2009-es esztendőben mélypontra jutott (15,3 ezer fő). A 2010-es év ismét javulást mutatott (14%-os növekedés), amit egy 2014–15-ös újabb mélypont követett, igaz, a szám 2017-re valamelyest stabilizálódott (29,8 ezer fő).

³ 2012-től megváltozott a statisztikai adatgyűjtés módszere, mivel ezt követően számításba vették a megye területén tevékenykedő természetes (magánvállalkozók) és jogi személyeket, továbbá azon magánvállalkozókat is, akiket az ukrán adóhatóság más megyékben jegyzett be (Kárpátalja – szanatóriumok és turizmus 2017, 2018).

A 2017-es évben 237,9 ezer vendég összesen 593 ezer vendégéjszakát töltött Kárpátalja kereskedelmi szálláshelyein (átlagosan 2,2 vendégéjszaka). A megye kereskedelmi szálláshelyei közül a legnagyobb forgalommal az ungvári intézmények rendelkeznek, Ungvár ugyanis 42,3 ezres forgalmával a megye keresletének 17,8%-át lefedi. E tekintetben magasnak mondható még az Ungvári (32 ezer, 13,4%) és a Nagyszőlősi járások (24,3 ezer, 10,2%) részesedése is, míg a hivatalos statisztika adatai alapján a legalacsonyabb részesedése a forgalomból a Técsői (2,9 ezer, 1,1%) és a Nagybereznai járás (3,8 ezer, 1,3%) intézményeinek volt. Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy a Beregszászi és Ilosvai járás, továbbá Csap (megyei alárendeltségű) város esetében teljességgel hiányoznak a vonatkozó adatok. Mindez jól illusztrálja a hivatalos statisztika hiányosságait és annak alacsony tartalmi értékét (KÁRPÁTALJA – SZANATÓRIUMOK ÉS TURIZMUS 2017, 2018).

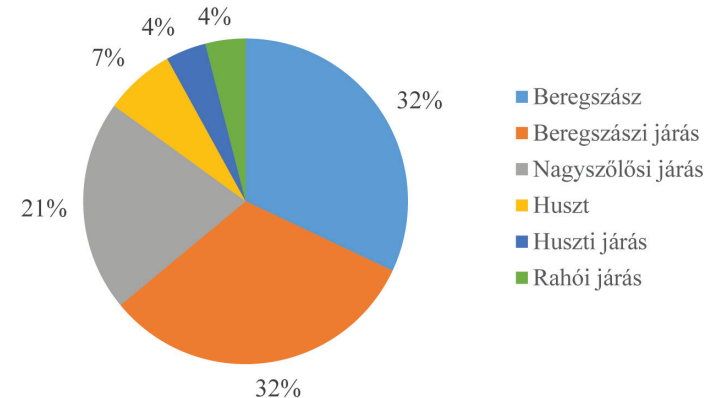
A külföldi turisták a teljes vendégforgalom közel 12,5%-át tették ki, és átlagosan 4 vendégéjszakát töltöttek el a megyében. Jellemző, hogy a külföldi vendégéjszakák 64%-a a két legnagyobb kárpátaljai város – Ungvár és Munkács –, valamint a hozzájuk tartozó járások szállodáiban realizálódott. A megye szálláshelyeire a legtöbb külföldi vendég Magyarországról (5,3 ezer), Izraelből (5 ezer), Szlovákiából (2,5 ezer), Lengyelországból (2,3 ezer) és az USA-ból (2,2 ezer) érkezett (KÁRPÁTALJA – SZANATÓRIUMOK ÉS TURIZMUS 2017, 2018).

2.1.2.1. A kereskedelmi szálláshelyek körében végzett felmérés eredményei

A kutatás során összesen 28 kereskedelmi szálláshelyen végeztünk kérdőíves felmérést (3. ábra), ezek döntő részét (71%) a szállodák alkották. Zömében olyan szálláshelyeket vontunk be a felmérésbe, amelyek több mint 5 éve (75%) vannak jelen a turisztikai piacon.

3. ábra.

A felmérésben szereplő kereskedelmi szálláshelyek eloszlása közigazgatási egységenként (%)

Szerkesztette: Tóth A.

A felmérésben részt vett szálláshelyeken átlagosan 20 kiadó szobát és 48 férőhelyet kínálnak, ami alig tér el a megyei átlagtól (22/49) (KÁRPÁTALJA – SZANATÓRIUMOK ÉS TURIZMUS 2017, 2018). A vizsgált intézmények közül méretei alapján két hotel emelkedett ki: a jánosi Helikon és a beregszászi Pacsirta, melyek egyenként több mint 60 szobával rendelkeznek. A szobakínálat nagyobb részét a két- (59%) és háromágyas (19%) szobák alkotják. Fontos megjegyezni, hogy a vizsgált szálláshelyeken nem preferálják az egyágyas szobák kialakítását, mindössze 3 helyen kínálnak ilyen lehetőséget. A felmérésben részt vett 28 szálláshely egyidejűleg 534 szobában 1326 vendéget tud elszállásolni, pótágyakkal együtt összesített kapacitásuk közel 1400-ra bővíthető. Ez a hivatalos statisztikákban szereplő kárpátaljai szálláskínálat 13,8%-a (KÁRPÁTALJA – SZANATÓRIUMOK ÉS TURIZMUS 2017, 2018).

Az intézményekben található szobák felszereltségéről elmondható, hogy túlnyomó többségük (93%) rendelkezik a szobához tartozó fürdőszobával. A szobák 89%-ához televízió, 71%-ához légkondicionáló, 61%-ához hűtőszekrény is tartozik, továbbá a felmérésben részt vett szálláshelyek teljes területén elérhető a vezeték nélküli internet. Parkolóval minden szálláshely rendelkezik, a nyílt és zárt parkolók megoszlása közel egyenlő, sőt, vannak olyan szálláshelyek is, ahol mindkét lehetőség rendelkezésre áll.

Egy kereskedelmi szálláshely átlagosan 9,1 alkalmazottat foglalkoztat, és ez az érték meghaladja a megyei átlagot (5,9) (KÁRPÁTALJA – SZANATÓRIUMOK ÉS TURIZMUS 2017, 2018). A személyzet nyelvismeretét tekintve az ukrán (100%), a magyar (92%) és az orosz (81%) nyelv használata nem okoz különösebb gondot, továbbá a szálláshelyek több mint felénél (55%) az angol nyelvű kiszolgálás is jelen van opcióként.

A marketingeszközök terén elmondható, hogy a szálláshelyek több mint 80%-a rendelkezik saját honlappal. A legelterjedtebb reklámtechnikák közé sorolhatjuk a névjegykártyák (93%), az internetes hirdetések (93%), az óriásplakátok (71%) és a szórólapok (64%) használatát, valamivel ritkábban alkalmazzák a rádiós és/vagy televíziós reklámokat (48%, illetve 17%).

A szobafoglalások zöme személyesen (36,5%) és telefonos úton (36,5%) történik, de elég magas az internetes foglalások aránya is (27%). A fizetési módok tekintetében az általánosan elterjedt készpénzes elszámolás mellett az esetek többségében a banki átutalással (67,9%) és bankkártyával (57,1%) történő számlarendezés lehetősége is adott. A szélesebb fizetésialternatíva-kínálat a nagyobb befogadóképességgel rendelkező, zömében városi szálláshelyeken volt elérhető: Beregszászban 6 szálláshely használja mindkét fizetési módot, Nagyszőlősen 4, Huszton 1.

A szálláshely-szolgáltatáson kívül a vizsgált intézmények 62%-a kínál más, kiegészítő szolgáltatásokat is. Ezek közül a legelterjedtebb a szauna- és a medencehasználat (30-30%), de a kínálatban jelen vannak olyan szolgáltatások is, mint a borkóstoló szervezése és lebonyolítása (11%), valamint a SPA-procedúrák (11%).

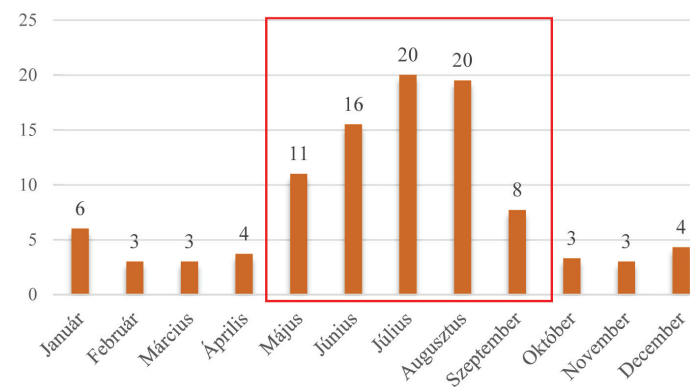
A vizsgált szállások vendégkörének 70%-át a belföldi, 30%-át pedig a külföldi turisták alkotják. A belföldi turisták kisebb része Kárpátalja különböző járásaiból (15%), döntő többségük viszont Ukrajna más megyéiből (55%) érkezik. Az ukrain vendégek legnagyobb arányban a szomszédos Lemberg (Lviv) me-

gyéből (32%) és a fővárosból, Kijevből (28%) érkeznek, ezenkívül említésre méltó az Ivano-Frankivszk (8%) és a Harkiv (8%) megyékből érkezők részesedése is. A külföldi turisták között a Magyarországról érkezők aránya emelkedik ki, ugyanis a vendégek 14%-át ők alkotják. Ezzel szemben a más országból (Lengyelország, Horvátország, Szlovákia, Románia, Fehéroroszország stb.) érkező turisták aránya összesen 16%-ot tesz ki. A fentiekből kitűnik, hogy a kutatásba bevont szálláshelyek esetében a külföldi vendégek aránya (30%) jelentősen meghaladja a kárpátaljai átlagot (12,5%), azon belül is kiemelkedőnek mondható a magyarországi turisták részesedése (14%) (KÁRPÁTALJA – SZANATÓRIUMOK ÉS TURIZMUS 2017, 2018). Mindez egyértelműen a vizsgálati terület határ menti jellegéből fakad, és megerősíti, hogy az anyaországi turisták kiemelt szerepet töltenek be a kárpátaljai magyar közösség idegenforgalmában.

A kutatásban szereplő szálláshelyek vendégforgalmának szezonális eloszlását áttekintve két főszezont különíthetünk el: egy nyárit és egy télit. Az intézmények a forgalom 75%-át május és szeptember között, míg 10%-át december és január során bonyolítják le (4. ábra). A nyári főszezon a megyében átlagosan megszokottnál is erőteljesebb, a téli pedig gyengébb. Ez ismételten a vizsgálat sajátos, Kárpátalja síkvidéki területére fókuszáló jellegéből fakad, hiszen a helyi magyarság élettere (és így vizsgálatunk fő területe) nem esik egybe a megye télisport- és sí-turisztikai adottságait jól hasznosító hegyvidéki részével. A téli szezon további sajátossága, hogy annak forgalma ráépül a karácsonyi és az újévi ünnepkörre, amelyből vidékünkön kettő is van. Az ukrán lakosság nagyobb része vallási hovatartozása okán megünnepli a „régii”, Julián-naptár szerinti karácsonyt (január 7–8.) és újévet is (január 14.), ami jótékonyan hat az említett időszak szállásfoglalásaira (SZOCSKA, K. 2007; HERZANICS, V. M. – STROBLJA, J. J. 2009; BERGHAUER S. 2012).

4. ábra

A felmérésben szereplő kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmának éves megoszlása (%)

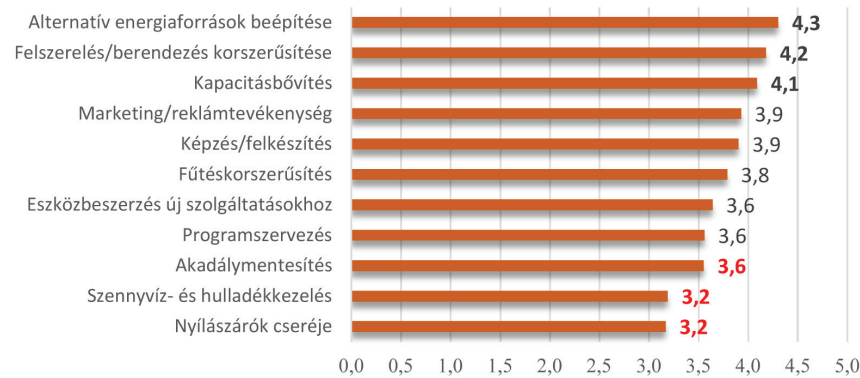

Szerkesztette: Tóth A.

A vizsgálat során felmértük azokat a fejlesztési irányokat is, amelyek megvalósításához a szálláshelyek vezetői (pályázati) segítséget igényelnének (5. ábra). A fejlesztési lehetőségeket egytől ötig terjedő skálán (1 = egyáltalán nincs szükség rá, 5 = nagy szükség lenne rá) értékelték az érintettek. A kérdésre kapott válaszok átlagértékei alapján a szálláshelyek fejlesztése (3,8), a berendezések modernizálása (3,7), az alternatív energiaforrások hasznosítása (3,6) és az új szolgáltatások létrehozásához szükséges eszközök beszerzése (3,6) került előtérbe, de a vezetők fontosnak vélték a szakmai képzés/felkészítés (3,1) terén igénybe vehető segítséget is. Az értékelésnél a rangsor végén a nyílászárók cseréje (2,4), az akadálymentesítés (2,4), valamint a szennyvíz- és hulladékkezelés terén elvégezhető fejlesztések szerepeltek.

5. ábra

A támogatási és pályázati lehetőségek igénybevételével elvégezhető fejlesztések fontosabb irányai (1-től 5-ig terjedő skálán, ahol az 1 = egyáltalán nincs szükség rá, 5 = nagy szükség van rá)

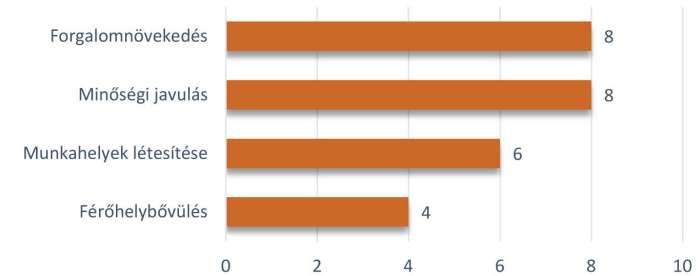

Szerkesztette: Tóth A.

A kutatásban szereplő szálláshelyek közel fele (13) sikeresen vett részt az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Központ által kiírt pályázatokon. A pályázatok közül nyolcat a turisztikai fejlesztés, hármat a vállalkozásfejlesztés, kettőt pedig a turisztikai eszközbeszerzés kategóriában nyújtottak be. A pályázók célja a konyhai eszközök fejlesztése, az energiatakarékosság fokozása (szigetelés javítása, napelemes rendszer telepítése, nyílászárók cseréje), kapacitásbővítés és az általános infrastruktúra fejlesztése (villamoshálózat, épület- és területfejlesztés) volt. Az elnyert pályázat eredményeként (6. ábra) a vállalkozók a forgalom növekedéséről (8), a minőség javulásáról (8), új munkahelyek létrehozásáról (6) és a férőhelyek bővüléséről (4) számoltak be.

6. ábra

A sikeres pályázatok eredményeként bekövetkezett változások (több válasz megadása is lehetséges volt)

Szerkesztette: Berghauer S.

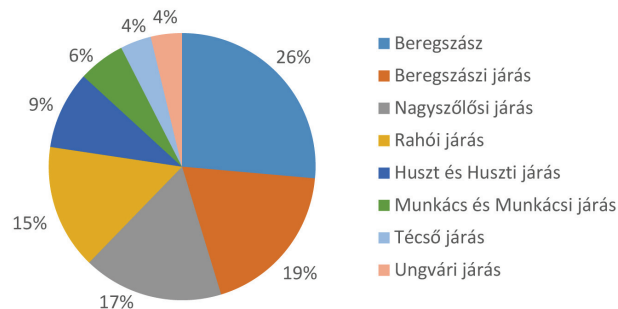
A válaszadók 75%-a szeretne a jövőben is pályázni az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Központ által kiírt pályázatokon. A többség (12 fő) a pályázati kategóriák közül elsősorban a turisztikai fejlesztések kategóriában gondolkodik. Fejlesztési terveik között az első két helyen továbbra is az eszközbeszerzés és a férőhelyek bővítése áll.

2.1.3. VENDÉGLÁTÓHELYEK

Kutatásunk a magyarlakta területek vendéglátóegységei közül 53-at érintett, ezek összesen 8 közigazgatási egység területéről kerültek ki (7. ábra). A felmérésben szereplő intézmények egyidejűleg 9284 fő befogadására képesek, átlagosan 175 helyet biztosítva a vendégeknek. A magas érték a rendezvénytermek jelentős arányával (51%) magyarázható, de a vendéglátóipari egységek kapacitása nyitott (70%) és zárt (47%) teraszaik révén is fokozható.

7. ábra

A felmérésben szereplő vendéglátóhelyek eloszlása közigazgatási egységenként (%)

Szerkesztette: Berghauer S.

A vendéglátóipari egységek felszereltségére jellemző, hogy többségükben működik légkondicionáló berendezés (90%) és televízió (85%), valamint szabad internet-hozzáférést (96%) is biztosítanak a vendégeknek. A vizsgálatba bevont helyek 47%-ához játszótér vagy gyereksarok is tartozik. Kiegészítő szórakozási lehetőségként esetenként biliárdozást (4%), gépi és élőzenét (4%), csocsózást (2%), illetve vetítón történő futballmérkőzés-közvetítések és filmek közös megtekintését (2%) is kínálják a vendégeknek. Parkolóval a vendéglátóhelyek 78%-a rendelkezik, de a vizsgált szálláshelyekkel ellentétben a vendéglátóegységek esetében a nyitott parkolók aránya (51%) jelentősen nagyobb, mint a zárt parkolóké (23%). Persze voltak helyszínek, ahol mindkét lehetőség (4%) rendelkezésre áll.

Egy vendéglátóhely átlagosan 9,4 alkalmazottat foglalkoztat. Nyelvtudás terén a kereskedelmi szálláshelyekhez hasonlóan az ukrán (100%), az orosz (86%) és a magyar (83%) nyelv használata elterjedt, valamint (a vezetői válaszok alapján) a vendéglátóhelyek több mint felénél (57%) az angol nyelvű kiszolgálás is megoldható.

A felmérésbe bevont egységek ételkínálatát megvizsgálva elmondhatjuk, hogy többnyire a kárpátaljai (29%), a magyar (25%) és az ukrán (16%) konyhára szakosodnak. Esetenként ugyanakkor jelen vannak a kínálatban az európai (azon belül az olasz – zömmel pizzériák) vagy épp a japán konyhára szakosodott helyszínek is. A vendéglátóhelyek ételkínálatának sokszínűsége elsősorban a hideg ételekben és a főfogásokban mutatkozik meg, amelyekből átlagosan 13, illetve

17 félélt kínálnak a vendégeknek. Jóval kisebb a desszertek (átlagosan 7), a levesek és a gyorsételek (átlagosan 6-6) választéka. Az alkoholtartalmú italok kínálata (átlagosan 28) sokkal szélesebb az alkoholmentes italok (átlagosan 18) kínálatánál.

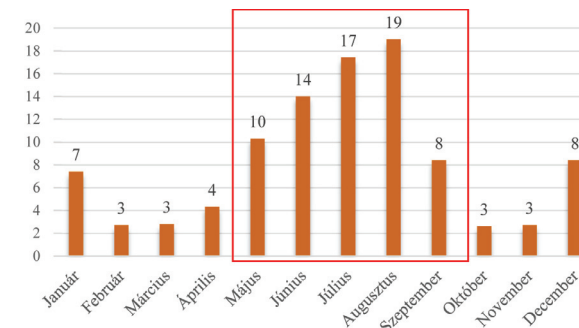
A vizsgált vállalkozások fele rendelkezik saját honlappal. A vendéglátóipari egységeknél alkalmazott legelterjedtebb marketingtechnikák között a névjegykártyák (75%), az internetes hirdetések (75%), az óriásplakátok (47%) és a szórólapok (45%) használata említhető. A rádió és/vagy a televízió reklámfelületként való alkalmazása esetükben is alacsonyabb arányban van jelen (32%, illetve 15%). A fizetési módok tekintetében egyértelműen a készpénzes elszámolás a legelterjedtebb (100%), de a vendéglátóhelyek több mint fele már tud bankkártyás (55%) vagy banki átutalással (43%) történő elszámolást is biztosítani vendégeinek.

A vendégkör küldőhely szerinti eloszlását vizsgálva a kereskedelmi szálláshelyeknél tapasztalt belföldi-külföldi vendégarányokhoz hasonló értékeket kapunk (75%, illetve 25%), igaz, ebben az esetben magasabb a kárpátaljai lakosok részeseése a teljes értékből (40%), ami részben az intézmények funkciójából, jellegéből is fakad. Az Ukrajna más megyéiből érkező turisták (35%) között Lemberg (Lviv) megye (13%), Kijev (6%) és Ivano-Frankivszk (5%) megyék lakosai vannak a legtöbben. A külföldről érkezett vendégek több mint felét ebben az esetben a magyarországi turisták alkotják (a teljes vendégkör 13%-a), akik elsősorban Budapest, Pest megye, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéről érkeznek. A más országokból érkező célközönség 12%-ot tesz ki a teljes értékből, és közöttük a lengyel, a horvát, a fehérorosz, a német és az olasz vendégek dominálnak.

Az általunk vizsgált vendéglátóhelyek forgalmának évszakos megoszlását tekintve szintén két főszeszont különíthetünk el: egy erőteljes nyári és egy kevésbé hangsúlyos téli időszakot (8. ábra). A nyári májustól szeptemberig tart, és az éves vendégforgalom 68%-át adja, míg a téli december és január hónapokra korlátozódik, és az éves vendégforgalom 15%-át jelenti. A szezonális megoszlás hasonló képet mutat, mint amit a kereskedelmi szálláshelyeknél tapasztaltunk, és a téli forgalom ebben az esetben is elsősorban a „két” karácsony és a „két” újév időszakát öleli fel.

8. ábra

A felmérésben szereplő vendéglátóipari egységek forgalmának évi megoszlása (%)

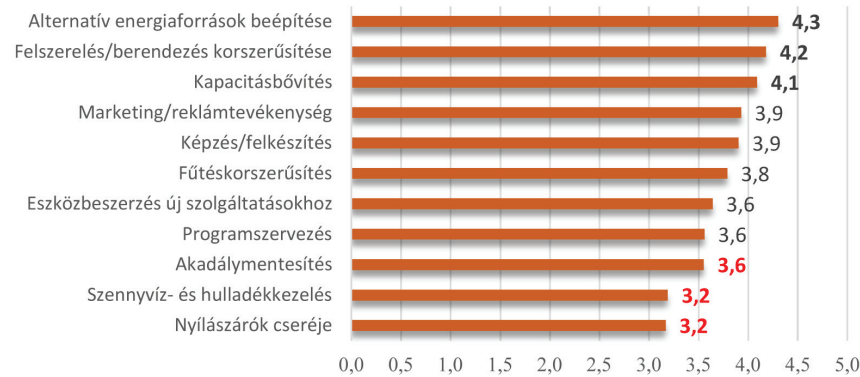

Szerkesztette: Tóth A.

A kutatás során felmértük a vendéglátóegységek fejlesztési terveit, továbbá azt is, hogy ehhez milyen pályázati eszközöket vennének igénybe a jövőben. A megkérdezettek egytől ötig terjedő skálán (1 = egyáltalán nincs szükség rá, 5 = nagy szükség lenne rá) jelezhették a prioritásokat (9. ábra). A kapott átlagértékek alapján az alternatív energiaforrások hasznosítása (4,3), a berendezések modernizálása (4,2), a vendéglátóhelyek általános fejlesztése (4,1) került előtérbe, de fontosnak vélték a marketing/reklámtevékenység terén (3,9) igénybe vehető segítséget, továbbá a szakmai képzés/felkészítés (3,9) lehetőségeit is. A fejlesztési rangsor végére a kereskedelmi szálláshelyeknél is tapasztalt alternatívák kerültek, csak más sorrendben: akadálymentesítés (3,6), szennyvíz- és hulladékkezelés (3,2), nyílászárók cseréje (3,2).

9. ábra

A támogatási és pályázati lehetőségek igénybevételével elvégezhető fejlesztések fontosabb irányai (1-től 5-ig terjedő skálán, ahol az 1 = egyáltalán nincs szükség rá, 5 = nagy szükség van rá)

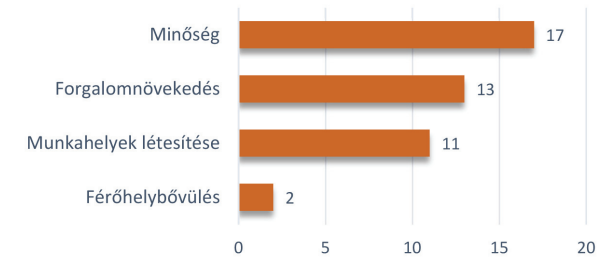

Szerkesztette: Tóth A.

A kutatásban szereplő vendéglátóegységek közül 22 sikeresen pályázott az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Központ által kiírt pályázatokon. A pályázatok nagyobb részét a vállalkozásfejlesztés (10 pályázat) kategóriában nyújtották be, de volt sikeres pályázat a turisztikai fejlesztés (6 pályázat) és a turisztikai eszközbeszerzés (5 pályázat) kategóriákban is. Sőt, egy pályázat a mezőgazdasági fejlesztés kategóriában is nyert. A nyertes pályázatok nagyobb része (12 pályázó) elsősorban a konyhai eszközök fejlesztésére fókuszált, de volt olyan is, aki villamoshálózat cseréjére, napelemes rendszer beszerzésére és telepítésére, térkövezésre és szigetelésre, vagy éppen játszótér kialakítására pályázott. A sikeres pályázat eredményeként a vállalkozók a minőség javulásáról (14), a forgalom növekedéséről (10), új munkahelyek létrehozásáról (9) és a férőhelyek bővüléséről (2) számoltak be (10. ábra).

10. ábra

A sikeres pályázatok eredményeként bekövetkezett változások (több válasz megadása is lehetséges volt)

Szerkesztette: Berghauer S.

A vendéglátóegységek vezetőinek közel 2/3-a szeretne a jövőben is pályázni az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Központ által kiírt pályázatokon, többségük (22 válaszadóból 18-an) elsősorban a turisztikai fejlesztések kategóriában gondolkodik. Terveik között az első két helyen továbbra is az eszközbeszerzés és a férőhelyek bővítése áll.

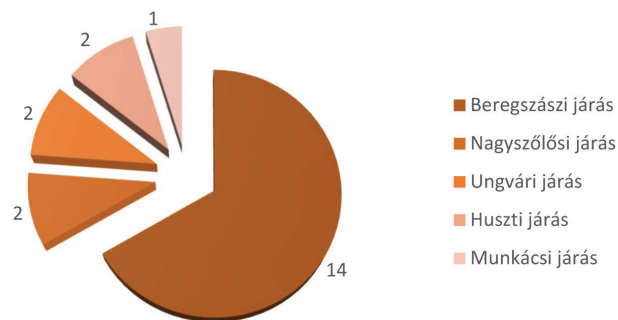
2.1.4. FESZTIVÁLOK

Nagy tömegeket mozgatnak meg a Kárpátalján megrendezésre kerülő fesztiválok, rendezvények, amelyek az elmúlt másfél-két évtizedben szervesen beépültek a vidék turisztikai arculatába. Számukat tekintve folyamatos növekedés tapasztalható, szakértői becslés alapján 2017-ben több mint 500 ilyen jellegű rendezvényt szerveztek Kárpátalján⁴. Ugyanakkor hivatalos adatok a résztvevők számáról, összetételéről vagy az adott rendezvény bármilyen más jellemzőjéről nincsenek, így megbecsülni is nehéz a fesztiválok „valódi” turisztikai értékét. Továbbá az is elmondható, hogy jelentős számuk ellenére ezek a fesztiválok nem tekinthetők elsődleges motivációnak a turisták körében, csak kiegészítő programként vannak jelen a turisztikai kínálatban (BERGHAUER S. – FODOR GY. 2014a; SASS E. 2016).

A fenti probléma ismeretében kutatásunk 5 járás magyarok területén megrendezésre kerülő fesztiválok vizsgálatára tért ki (11. ábra).

11. ábra

A felmérésben szereplő fesztiválok eloszlása közigazgatási egységenként

Szerkesztette: Berghauer S.

A megye rendezvényeire jellemző sokszínűség a helyi magyar közösség fesztiváljainak jellegében is tetten érhető (3. táblázat). Az általunk megvizsgált 21 fesztivált tematikája alapján elsősorban a kulturális (7), a gasztronómiai (6) és a hagyományőrző (4) kategóriába soroltuk be, valamint 1-1 fesztivál a bor, a sport, a vallási és az egyéb kategóriába került (12. ábra). A legtöbb kínálati elem azonban visszaköszön szinte mindegyik fesztiválon. A megkérdezett fesztiválszervezők ugyanis a rendezvényük keretein belül nyújtott kínálat sokszínűsége következtében nehezen tudták a saját fesztiváljukat csupán egy kategóriába besorolni (a választásnál több válasz megjelölésére is lehetőséget adtunk). Így születhetett meg az az eredmény, hogy a kulturális kategóriába 19, a hagyományőrzőbe 18 és a gasztronómiaiba 15 rendezvény került besorolásra. A szervezők által kulturális és hagyományőrző fesztiválként jelzett rendezvények esetében megfigyelhető, hogy a válaszadók mindkét megnevezést,

⁴ <https://dyvys.info/2017/10/29/lviv-slavytsya-kav-yarnyamy-a-uzhgorod-kavoyu-uzhgorodets-prote-chym-misto-dyvuye-turysta/>

tematikát párhuzamosan használták. A gasztronómiai fesztiválok vonatkozásában is nagyon hasonló a helyzet, hiszen 13 esetben a kulturális és hagyományőrző jelző is szerepel a rendezvény jellegének meghatározásánál. Hasonló képet kapunk a zenei, a sport- és a borfesztiválok többségének esetében is. Az egyéb kategóriában megjelenő rendezvény egyházi szervezésű és vallási jellegű ifjúsági fesztivál volt. A fentiekből is kitűnik, hogy Kárpátalja magyarok területén a fesztiválok szervezésének hátterében mélyen beágyazódtak a helyi közösség kulturális sajátosságai, így az említett rendezvények fontos elemét képezik a közösség egészséges identitásformálásának is.

3. táblázat

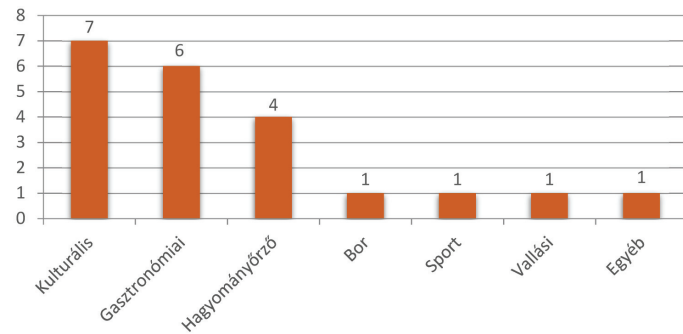
A vizsgálatban szereplő fesztiválok és ezek legfontosabb jellemzői

Sorszám	Fesztivál megnevezése	Település	Járás	Első rendezés éve
1.	Adventi vásár	Beregszász	Beregszász város	2014
2.	Barackfesztivál	Bene	Beregszászi	2016
3.	BercsényiFeszt	Ungvár	Ungvár város	2017
4.	Bethlen-nap	Huszt	Huszt város	2013
5.	Cseresznye- és eperfesztivál	Aklihegy	Nagyszőlősi	2007
6.	Csillagok tornája	Beregszász	Beregszász város	2016
7.	Csipkebogyó- és beregiszöttes fesztivál	Nagybereg	Beregszászi	2014
8.	Dobó-nap	Szerednye	Ungvári	2014
9.	GÖRFESZT (Görögkatolikus Ifjúsági Fesztivál)	Tiszacsoma	Beregszászi	2012
10.	«Ezüst Táltos» hagyományőrző fesztivál	Beregszentmiklós	Munkácsi	2011
11.	Hagyományőrző perccfesztivál	Asztély	Beregszászi	2006
12.	Hazahívogató lecsó fesztivál	Borzsova	Beregszászi	2015
13.	Koronavárosok találkozója	Visk	Huszti	2008
14.	KurucFeszt és Lovasnap	Tiszapéterfalva	Nagyszőlősi	2012
15.	Lekváfőző fesztivál	Mezőgecse	Beregszászi	2007
16.	Nemzetközi borfesztivál	Beregszász	Beregszász város	2002
17.	Nemzetközi hagyományőrző lecsófőző fesztivál	Tiszacsoma	Beregszászi	2017
18.	Nemzetközi böllerverseny	Mezőgecse	Beregszászi	2007
19.	Őszi fesztivál	Gut	Beregszászi	2014
20.	Szent István-nap	Mezőkaszony	Beregszászi	2015
21.	Zászlóbontás	Mezővári	Beregszász	2014

Szerkesztette: Tóth A.

12. ábra

A fesztiválok tematika szerinti megoszlása

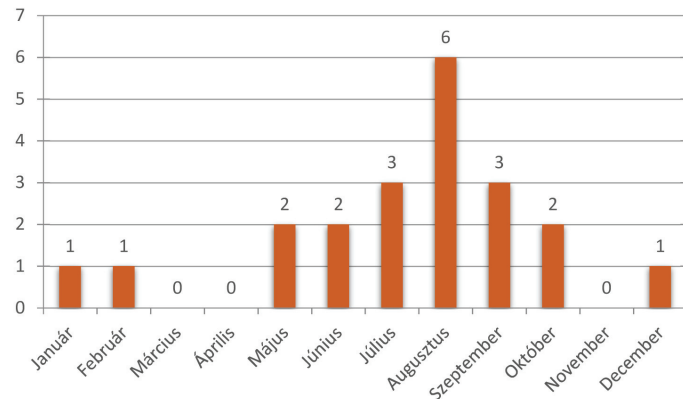

Szerkesztette: Berghauer S.

A kutatás során az is kiderült, hogy a 21 fesztivál többsége a nyári főszezonra esik (13. ábra), amely némiképp elnyújtva májustól októberig tart. Ezen belül leggyakrabban augusztusban (6) szerveznek ilyen jellegű rendezvényeket. A téli hónapokban (december, január, február) csak egy-egy fesztivál kerül megrendezésre, míg a vizsgált rendezvényekből kiindulva a március, az április és a november tekinthető holt szezonnak.

13. ábra

A felmérésben szereplő fesztiválok időbeli eloszlása

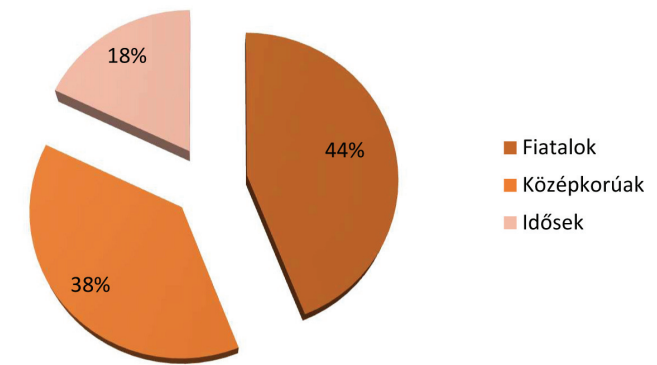
Szerkesztette: Berghauer S.

Kutatásunkban külön kitértünk a vendégkör összetételének feltárására. A fesztiválok szervezőinek véleménye szerint a vizsgált fesztiválok látogatóinak 44%-a a fiatalok (18–29), 38%-a a középkorúak (30–49) és 18%-a az idősek (50 feletti) köréből került ki (14. ábra). A korösszetételt vizsgálva az egyes rendezvé-

nyek között jelentős különbségek tapasztalhatók, mivel a fesztiválokat esetenként speciális közönség számára szervezik. Például a GÖRFESZT (Görögkatolikus Ifjúsági Fesztivál) résztvevőinek 100%-a a fiatalok köréből került ki. Az idősek aránya egyik fesztivál esetében sem haladta meg a 40%-ot.

14. ábra

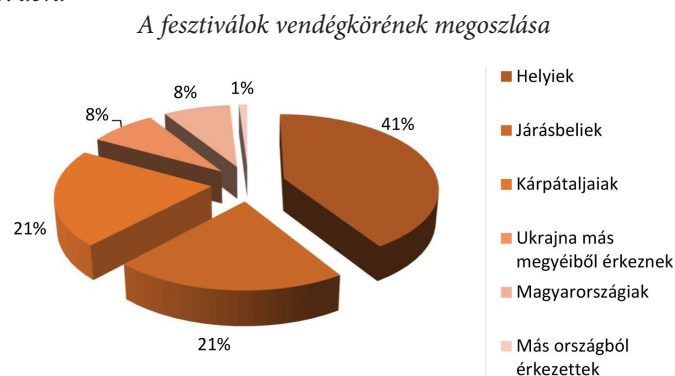
A fesztiválokat felkereső résztvevők életkor szerinti összetétele

Szerkesztette: Berghauer S.

A fesztiválok vizsgálatánál mindig sarkalatos kérdés annak megállapítása, hogy az adott rendezvény elsősorban a helyi közösséget szólítja-e meg (ebben az esetben nem beszélhetünk turizmusról, valódi turisztikai vonzerőről), vagy képes-e turisztikai értelemben is vonzást gyakorolni, és fontos kiegészítővé, esetleg konkrét vonzerővé lép-e elő a turisták körében. Vizsgálatunk során erre a kérdésre is kerestük a választ. Kiderült, hogy a kutatásban szereplő 21 fesztivál vendégeinek 41%-a helyi lakos, és további 21% él az adott járásban (15. ábra). Az idegenforgalom szempontjából a már „turistának tekinthető”, Kárpátalja más járásából érkező vendégek aránya szintén 21%. A vendégkör 8-8%-át teszik ki az Ukrajna más megyéiből és a Magyarországról érkező turisták, és nagyon alacsony (1%) a más országból érkezők aránya. Magyarország mellett küldő országgként még egy-egy esetben jelent meg Románia, illetve Fehéroroszország, ami azt jelzi, hogy a vizsgált fesztiválok nemzetközi ismertsége alacsony.

15. ábra

Szerkesztette: Berghauer S.

A fesztiválok (fő-)szervezőiként zömében a helyi önkormányzatok (12) és civil szervezetek (6) jelennek meg. Társszervezőként az esetek többségében (11) civil szervezetek szerepelnek, ritkán található közöttük politikai szervezet (2) és vállalkozás (1) is. A megkérdezett szervezők véleménye alapján a fesztiválok megszervezése napjainkban elsősorban két dologtól függ (több válasz megadása is lehetséges volt): az anyagiaktól (17) és a pályázati lehetőségektől (15). Az orosz-ukrán konfliktus csak öt válaszban, a hatósági engedélyek beszerzése négy esetben jelent meg mint befolyásoló tényező. Az anyagi háttér és egyben a megvalósítás erőteljes anyaországi kapcsolódást mutat. A fesztiválok 74%-a külföldi támogatásból valósult meg, kisebb súllyal a helyi önkormányzat (25%) és a megyei költségvetés (1%) is megjelent támogatási forrásként. A felhasznált támogatás jellege alapján a pénzügyi források 74%-a pályázati keretből érkezett, 10%-ot tettek ki az adományok és 16%-ot az egyéb források. Utóbbiak között a helyi vállalkozóktól és magánszemélyektől kapott támogatás, valamint a résztvevőktől befolyt összeg szerepelt.

A fesztiválok szervezésénél felvetődő legfontosabb problémák között a szervezők az első helyen ismét a pénz hiányát említették (14 válasz; több probléma megnevezése is lehetséges volt). A második helyre az eszközökkel és infrastruktúrával kapcsolatos problémák kerültek (10 válasz). Ebben az esetben az általános eszközökkel, berendezésekkel, a helyszín infrastruktúrájával, illetve két esetben konkrétan a villamos áram biztosításával kapcsolatos problémákat vetettek fel. A harmadik jelentős problémakört a kiállítókkal, a fellépőkkel és az emberi erőforrásokkal kapcsolatos kihívások képezték (10 válasz). Egyértelműen érezhető, hogy a kiállítók és fellépők motiválása, ezáltal a megfelelő színvonal biztosítása nagy feladat a szervezők számára, csakúgy, mint a térséget sújtó munkaerőhiány és az ebből fakadó szervezési nehézségek. Egyéb problémaként említésre került a kiszámíthatatlan időjárás, a hosszadalmas határátlépés, az önkormányzati és a járási hivatalok hozzáállása és a megfelelő időpont kiválasztása.

A kelet-ukrajnai konfliktus kapcsán fontosnak tartottuk, hogy annak hatását külön is megvizsgáljuk. Az ismert események 2014-ben erőteljesen, 2015-ben jól érzékelhetően csökkentették a fesztiválok forgalmát. A vizsgált rendezvények szervezői a 2016-os esztendő már semlegesnek ítélték a forgalom szempontjából, az utóbbi két évre vonatkozóan pedig egyértelmű növekedésről számoltak be.

A vizsgálat során felmértük azokat a fejlesztési irányvonalakat is, amelyek követését a kárpátaljai fesztiválok szervezői elengedhetetlennek tartják (16. ábra). Minden esetben három, a számukra és általuk legfontosabbnak gondolt fejlesztést kellett megnevezniük. A kapott válaszok alapján elmondható, hogy a szervezők a legnagyobb hangsúlyt a fesztiválok reklámozására fordítanak (10 válasz), amelyet a programok sokszínűségének növelése (9 válasz), az infrastruktúra fejlesztése (8 válasz) és az eszközfejlesztés (8 válasz) követ. A rangsor végén a pályázati lehetőségek bővítése (2 válasz), a részt vevő vendéglátó egységek számának növelése (2 válasz), a villamosenergia-ellátás kiépítése (2 válasz), valamint a szervezési feladatok arányos elosztása (1) szerepelt.

16. ábra

A fesztiválokkal kapcsolatos legfontosabb fejlesztési irányvonalak

Szerkesztette: Tóth A.

A kutatásba bevont fesztiválok szervezői közül 13-an sikeresen pályáztak különböző forrásokra az elmúlt időszakban, de az Egán Ede Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Központhoz a megkérdezettek egyike sem nyújtott be támogatási igényt. Többségük a Bethlen Gábor Alapkezelőnél (11) pályázott sikeresen, de a támogatók között szerepelt az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő (1), valamint a Kárpát-haza Alapítvány (1) is. A válaszadók csupán 1/5-e jelezte, hogy a jövőben szeretne részt venni az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Központ által kiírt pályázatokon. A pályázati kategóriák közül a turisztikai fejlesztések kategóriában gondolkodnak elsősorban, a fejlesztési tervek között pedig körükben az eszközbeszerzés áll az első helyen.

2.1.5. BORÁSZATOK

A ma Kárpátaljának nevezett vidéken több száz éves hagyománya van a szőlőtermesztésnek és a borkészítésnek. A különböző történelmi korszakokkal, történelmi eseményekkel, szőlőbetegségekkel párhuzamosan változott a szőlőtermelési terület, átalakult a technológia, a tulajdonosi kör, változott a készítmények diverzifikációja, maguk a borvidékek és az elnevezésük is (SASS E. – BÁRTFAI E. GY. 2016). 1893-ban a mezőgazdasági minisztérium elkészítette a magyar borvidékek beosztását. A mai Kárpátalján és a Felvidék egy részén két (a Szerednye–Vinnai (Ung vármegye) és a Munkács–Nagyszőlősi (Bereg és Ugocsa vármegyék, valamint Zemplén vármegye Tokaji borvidékhez nem tartozó része)) borvidéket tartottak számon (PINTÉR J. 1990). Az említett borvidékek jelentős része ma főként Kárpátaljához tartozik, azonban napjainkban ezeket inkább Szerednyei és Beregszászi borvidékként emlegetik (KOVÁCS E. 2012). Az ukrán szakirodalom szerint (UKRAJNA SZŐLÉSZETI KATASZTERE 2010) viszont a megyében egy borvidék létezik, a Kárpátaljai, amely 12 körzetre tagolódik, és 5 járás (Beregszászi, Nagyszőlősi, Ilosvai, Munkácsi, Ungvári) területén összpontosul. Jelen kutatás során ezekből hármat érintünk, s közülük is a Beregszászi járásé a meghatározó szerep.

2.1.5.1. A borászok szociáldemográfiai jellemzői

A válaszadó magyar borászok átlagosan 24 éves szakmai múlttal rendelkeznek, legkevesebb 8 éves, de több mint 30, 40 és 50 éves gyakorlattal rendelkező is akadt közöttük. Jelen felmérés során megerősítést nyert az a feltételezés, hogy Kárpátalján a magyar borászok túlnyomó többsége férfi (93%), ugyanis esetünkben a 14 adatközlőből mindössze egy volt nő. A korcsoportos bontás alapján kiderült, hogy csak a fiatal korosztály (20–29 évesek) képviselteti magát valamivel (7%-kal) alacsonyabb arányban, mint a többi. Az adatközlők egyharmada középfokú, kétharmada annál magasabb (technikum, koledzs, főiskola, egyetem) végzettséggel rendelkezik. Többségük (64%) vállalkozóként tevékenykedik, de van közöttük nyugdíjas (14%), szellemi és vezető alkalmazott (7-7%), vagy éppen hivatalosan munkanélküli (7%) is. A válaszadók fele (7 fő) a fő keresőtevékenységeként a saját borászatát jelölte meg, közülük négyen mint vállalkozók foglalkoznak e tevékenységgel. Ezenkívül van, aki jövedelemkiegészítésként (29%), illetve hobbyként, kellemes időtöltésként (21%) tekint borászatára. Havi jövedelmüket tekintve a borászok 71%-a azt átlagosnak ítélte, csak 21%-uk vélekedett úgy, hogy jövedelme valamivel az átlag feletti kategóriába sorolható.

2.1.5.2. A borászatok jellemzése

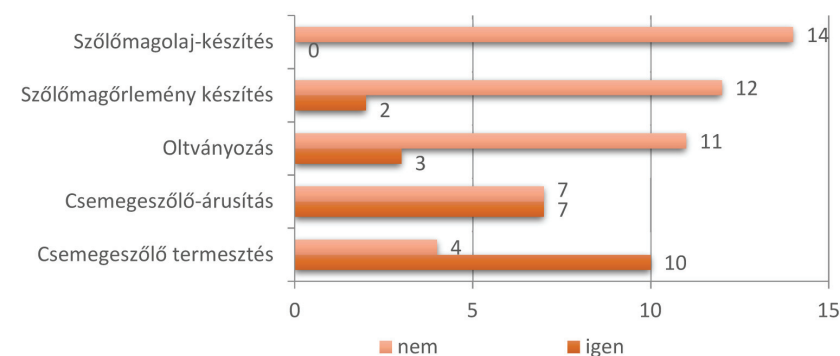
A 14 családi borászat összesen 37 hektáros területen gazdálkodik, ami átlagosan 2,6 hektárt jelent borászatonként. Természetesen a valóságban ez nem így van, hiszen a megkérdezettek fele csak kb. 1-1 hektáron gazdálkodik. A borászok másik felénél összpontosul a gazdálkodásra használt terület 81%-a. A nagyobb területen gazdálkodó borászokra jellemző, hogy 25 vagy annál több éve foglalkoznak az ágazattal.

A gazdák átlagosan 40 fajta szőlőt termesztenek. A termesztett szőlőfajták sokszínűségét tekintve azonban igen nagy eltérések figyelhetők meg. Míg egyes gazdák 10 és annál kevesebb (a gazdák 43%-a), addig mások 15–30 (21%), illetve 60–110 (36%) szőlőfajta termesztésével foglalkoznak.

A borszőlő termesztésén kívül a gazdák legnagyobb mértékben a csemege-szőlő termesztésére (10 gazda) és árusítására (7) szakosodtak. Oltványozással és szőlőmagórlemény készítésével csak 2-3 gazda foglalkozik (17. ábra). Megjegyzendő, hogy oltványozással főként a 100-110 féle szőlőfajta termesztő gazdák foglalkoznak.

17. ábra

A borászok borszőlőtermesztésén kívül folytatott egyéb tevékenységei

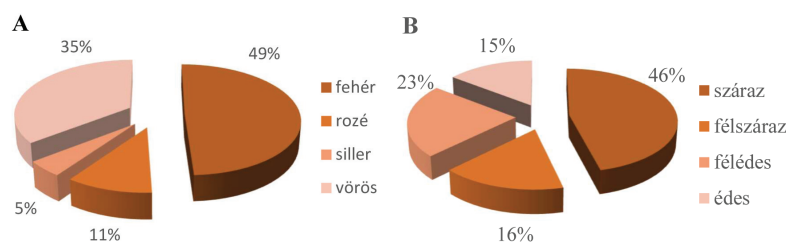
Szerkesztette: Sass E.

A három legnagyobb mértékben termesztett bor- és csemege-szőlő-fajtára vonatkozó kérdésnél a borászok összesen 18 különböző bor- és 21 csemege-szőlő-fajta neveztek meg. Az említések számát összegezve megállapítható, hogy a borászok több mint fele (57%) a muskotályszőlő különböző fajtáit, 43%-uk az olaszrizlinget, 36%-uk pedig a golubok elnevezésű szőlőt termeszti a legnagyobb arányban. Ezenkívül többen említették még a traminit, a királyleánykát és a furmintot (21-21%), a chardonnay-t és a kékfrankost (14-14%), illetve sok más borszőlőfajta, melyeket csak 1-1 borász nevezett meg. A csemege-szőlő tekintetében a gazdák 29%-a a vosztor, 21-21%-uk a moldova és a pölöskei muskotály, 14-14%-uk pedig a sasza és a zalagyöngye szőlőket termeszti a legnagyobb arányban. A többi 16 szőlőfajta csak 1-1 említést kapott.

A megkérdezett borászok közel fele főként fehérborokat készít, illetve alacsonyabb, de a többi között (rozé 11%, siller 5%) meghatározó részesedést képez a vörösborok (35%) előállítására is. A borok cukortartalmát tekintve a száraz boroknak (46%) jut a meghatározó szerep. A félszáraz (16%), félédes (23%) és édes (15%) borokat közel azonos arányban készítik a gazdák (18. ábra).

18. ábra

A borászok által készített borok aránya szín (A) és cukortartalom (B) szerint

Szerkesztette: Sass E.

A borászok mindegyike különböző versenyeken megméretteti az általa előállított borokat. Ennek eredményeként – két borász kivételével – mindenkinek volt már díjnyertes bora (akár több is) az elmúlt évek versenyein. A különböző borok készítése mellett a válaszadók 79%-a más ital előállításával is foglalkozik, ami döntően a pálinka, de akad, aki borpárlatot vagy éppen gyümölcslejt (szőlőlét) készít.

2.1.5.3. Vendégek, forgalom, szezonáltság

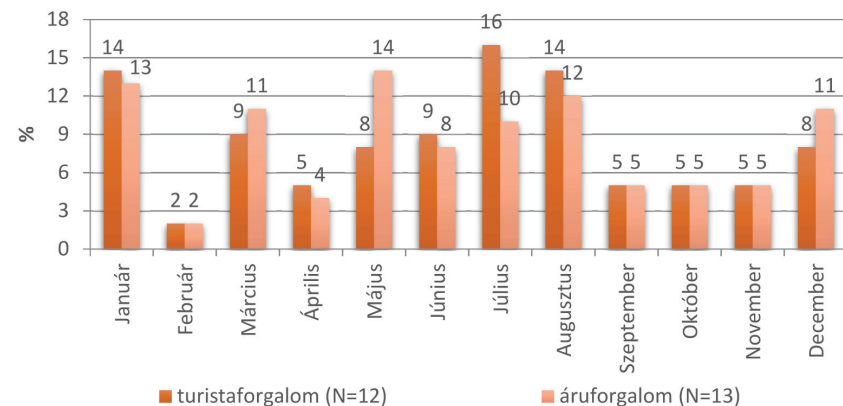
Az adatközlők 71%-a szokott borkóstolókat tartani, és ezt elsősorban saját pincéikben, borkóstoló termékekben teszik. A termék/pincék átlagos befogadóképessége eléri a 47 főt, vagyis többségük egy autóbusznyi vendég borkóstoltatására is felkészült. A borkóstolók során kínált borok száma külföldi vendégek esetén 6–8 között van. A belföldi vendégkör esetén viszont szembetűnő, hogy az erre a kérdésre válaszolók (N=9) több mint fele 2–4 borral többet kínál kóstolásra, mint a külföldi vendégeknek.

A borászok által százalékban kifejezett, egyéves periódusra lebontott, általunk átlagolt turista⁵, illetve áruforgalmat összehasonlítva megállapítható, hogy azok kisebb-nagyobb fluktuációt mutatnak, melyek időben nem esnek mindig egybe (19. ábra). A turista- és az áruforgalom – vagyis a borok eladási aránya – szempontjából egyaránt a február, az április, illetve az őszi hónapok a leggyengébbek. A turistaforgalom júliusban (16%), augusztusban (14%) és januárban (14%) a legmagasabb, míg a borok eladása tekintetében a május emelkedik ki valamivel a többi közül (14%). A májuson kívül viszont az évnek több olyan hónapja is van (január 13%, március 11%, július 10%, augusztus 12%, december 11%), amikor közel azonos az átlagos kereskedelmi forgalom. Ez azt jelenti, hogy összesen 6 hónap alatt bonyolódik le az éves áruforgalom 71%-a (19. ábra).

⁵ Turistaforgalom alatt főként a borászoknál borkóstolók alkalmával, illetve a fesztiválokon megforduló külföldi vagy belföldi turistákat értjük. A turistaforgalommal kapcsolatos kérdésre azon borászok fele, vagyis két személy nem válaszolt, aki az előzőekben úgy nyilatkozott, hogy nincs borkóstolásra alkalmas terme.

19. ábra

A borászok átlagos turista- és áruforgalmának éves megoszlása

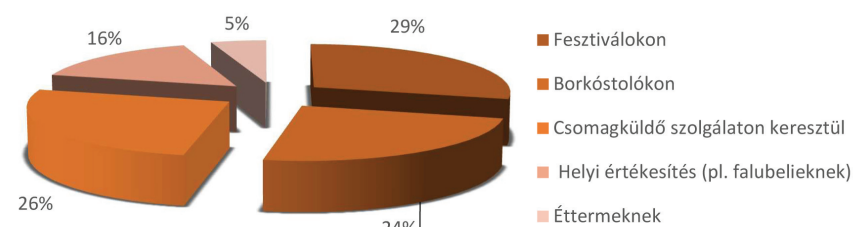

Szerkesztette: Sass E.

A borászok boraikat legnagyobb mennyiségben a kárpátaljai fesztiválokon és vásárokon (29%) értékesítik (20. ábra). A válaszadók közül csak egyetlen borász nem használja ki az „új értékesítési módot” (26%), mely szerint a gazdák boraikat rendelésre, csomagküldő szolgáltatón keresztül küldik el Ukrajna egész területén a megrendelőkhoz (SASS E. – BÁRTFAI E. GY. 2016). A harmadik legjobban bevált értékesítési módot a borospincékben borkóstolók (24%) keretében történő értékesítés jelenti, illetve nem elhanyagolható a helyi és környékbeli lakosok körében zajló eladás mértéke sem. A helyi (kárpátaljai) éttermekben viszont nagyon csekély arányban (5%) jelennek meg a kis családi pincészetek borai, ami az ágazat viszonylagos fejletlenségét jelezheti.

20. ábra

A borok értékesítésének módja

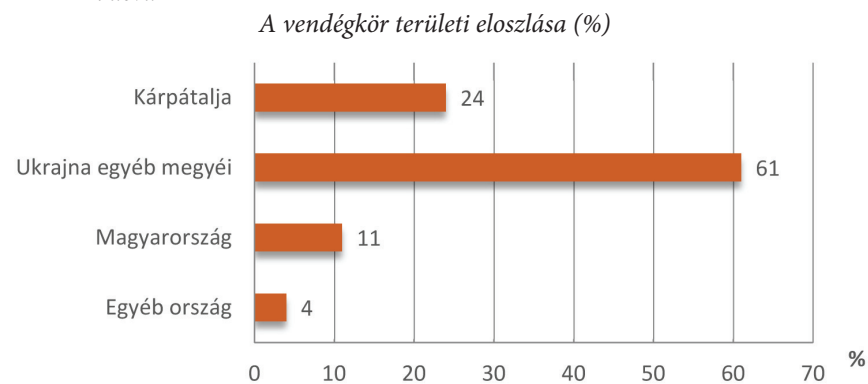
Szerkesztette: Sass E.

A borászok által megjelölt forgalmasabb hónapok volumene összefüggésbe hozható az ünnepekkel, hosszú hétvégékkel (pravoszláv karácsony, újév, nemzetközi nőnap, munka ünnepe, húsvét, pünkösd, győzelem napja, Ukrajna alkotmá-

nyának napja, Ukrajna függetlenségének napja), valamint a térség népszerű rendezvényeivel, gasztro- és borfesztiváljaival (SASS E. – BÁRTFAI E. GY. – ANGLER K. 2017). A megkérdezett borászok 86%-a ugyanis rendszeresen részt vesz a kárpátaljai, azon belül is főként a Beregszászban (71%), Ungváron (50%), Munkácson (43%) és Nagyszőlősen (43%) megrendezett fesztiválokon, és akadnak olyanok is, akik külföldi rendezésű fesztiválokon is megjelennek. A kárpátaljai rendezvények között népszerűek a Munkácsi Vörösborfesztivál (január), a Mezőgécsei Nemzetközi Bőlléverseny (január), a Beregszászi Nemzetközi Borfesztivál (március), a Beregszászi Városnapok (május) stb. Ezek a rendezvények Kárpátalja számára nagy jelentőséggel bírnak, ugyanis több ezer turistát vonzanak a régióba, így lehetőséget biztosítanak a borászoknak borászatuk és termékeik promóciójára, valamint vásárlókörük bővítésére (SASS E. – BÁRTFAI E. GY. 2016).

A kárpátaljai borok iránt érdeklődők körének meghatározása során a 14 borász által megadott értékeket átlagolva megállapíthattuk, hogy napjainkra a belföldi turisták határozott többségbe (85%) kerültek. Ebből 24%-ot tesz ki a helyi, kárpátaljai vendégkör, és 61%-ban érkeznek a vendégek a hágókon túlról, túlnyomórészt Lembergől és Kijevből (21. ábra). Bár azzal tisztában voltunk, hogy a kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus erősen rányomta bélyegét a vendégforgalom összetételére is, de nem feltételeztük a külföldi vendégkör ilyen alacsony szintre (15%) történő csökkenését a korábbi felmérésekhez (46%) képest (SASS E. – BÁRTFAI E. GY. – ANGLER K. 2017)).

21. ábra

Szerkesztette: Sass E.

2.1.5.4. A borászatok szervezettsége

A kárpátaljai magyar borászok szervezettségi szintjét, szervezetekbe való tömörülését tekintve elmondható, hogy többségük tagja valamilyen Kárpátalján működő szakmai szervezetnek, egyszerre akár többnek is. A legnagyobb arányban a gazdák a Kárpátaljai Magyar Borászok Egyesületének (12 fő) és a Kárpátaljai Magyar Vállalkozók Szövetségének (12 fő) tagjai, valamint a megkérdezett borászok fele a Beregszászi Szent

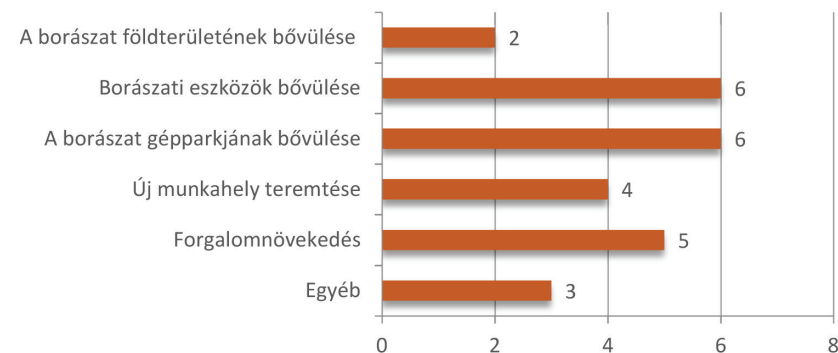
Vencel Borlovagrend tagságával is rendelkezik. Turisztikai profillal rendelkező szakmai szervezetnek, mint amilyen a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, csak a válaszadók körülbelül egyharmada (5 fő) tagja, míg a Kárpátaljai Turisztikai Borútnak csak 4 magyar borász. Azok közül, akik nem tagjai a borútnak, mindenki szeretne csatlakozni, ha lehetőségük lenne rá, mert véleményük szerint a tagság nagyobb promóciós lehetőséget és magasabb forgalmat biztosítana számukra.

2.1.5.5. Az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Központ pályázatainak való részvétel

Az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Központ által 2015 óta kiírt pályázatokon a borászok nagy sikerrel (21 nyertes pályázat) és magas arányban (71%) vettek részt. A pályázatok többségét mezőgazdasági kategóriában (15 pályázat) nyújtották be, de olyanok is voltak, akik vállalkozásuk fejlesztésére (4) és a turizmussal kapcsolatos fejlesztésre (pl. turisztikai eszközbeszerzés) pályáztak. A fő cél minden pályázónál a borászatok eszközparkjának fejlesztése, elsősorban a szőlő megműködéséhez használt gépek (traktor, eke, tárcsa, kultivátor, motoros kasza, permetező) és borászati eszközök (acéltartályok, szűrőgépek, bogyzók, szőlőprések) beszerzése volt. A 22. ábra jól szemlélteti, hogy a gazdák az említett céljaikat el is érték: a megkérdezettek közül 6-6 fő jelölte meg a borászati eszközeik és a borászat gépparkjának bővülését. A fő célok teljesülése mellett volt, akinek növekedett a forgalma is (5 válaszadó), aki új munkahelyeket teremtett (4), illetve 2 gazdánál még a földterület bővülését is elősegítették a pályázatok. Az egyéb kategóriában olyan válaszokat adtak az adatközlők, hogy a sikeres pályázat eredményeként az előállítási költségek csökkentek, a ráfordított munka hatékonysága viszont növekedett, illetve ami még nagyon fontos, hogy az előállított borok minőségének javulása is megfigyelhető volt.

22. ábra

A sikeres pályázatok eredményeként bekövetkezett változások (N=10)

Szerkesztette: Sass E.

A jövőben a válaszadók (N=14) 86%-a újra szeretne pályázni. A pályázati kategóriák megjelölésénél azonos arányban választották ki a vállalkozásfejlesztés (4 fő), a mezőgazdasági (4 fő) és a turisztikai fejlesztések (4 fő) kategóriákat. Terveik

között továbbra is főként az eszközbeszerzés és a termőterület bővítése áll. Turisztikai jellegű törekvések között szerepel:

- új borkóstoló termék kialakítása vagy a meglévők befogadóképességének növelése;
- intenzívebb részvétel a borturizmusban, Kárpátalja szőlővel és borral kapcsolatos turisztikai vonzerejének növelése;
- vendégfogadói tevékenység indítása a borászat mellett.

Ez utóbbi törekvés megvalósíthatóságára nagyon jó külföldi példák vannak, ugyanis már Magyarországon is létezik az a szálláshely-kategória, hogy „üdülés boros/pálinkás gazdánál” (FALUSI TURIZMUS TÁJÉKOZTATÓ 2007), illetve Ausztriában „üdülés bortermelő gazdaságokban” (SZABÓ B. szerk. 2009). Így Kárpátalján is ez lehet a borászatok fejlődésének egyik jövőbeli útja.

2.1.6. FALUSI VENDÉGLÁTÓK

Kárpátalján a hivatalos statisztikai adatok alapján 2017-ben 8 falusi vendégház működött, melyek közül 5 a Szolyvai, 2 a Rahói és 1 az Ilosvai járásban (KÁRPÁTALJA – SZANATÓRIUMOK ÉS TURIZMUS 2017, 2018) helyezkedett el. Falusi turizmussal azonban jóval többen foglalkoznak a megyében, ahol a Beregszászi járásnak van kiemelkedő szerepe, amit több előadás, tanulmány és publikáció (GÖNCZY S. ET AL 2011; SASS E. 2012b; TARPAI J. 2013; HRICKU-ANDRIJES J. – HRICKU V. 2014) is alátámaszt. A magyar lakosság falusi turizmusban való részvételének felmérésekor, vagyis jelen kutatás során is a Beregszászi járás dominanciája volt megfigyelhető.

2.1.6.1. Szociáldemográfiai jellemzők

A falusi vendégfogadói kör felmérésére szolgáló kérdőív⁶ segítségével begyűjtött 2018-as adatok alapján elmondható, hogy Kárpátalján a magyar lakosság körében falusi vendéglátással döntően a nők (89%), illetve kor szerint a 40–49 éves korosztály (40%) foglalkozik. A legtöbben (69%) középfokúnál magasabb (szakközépiscola 28%, technikum/koledzs 15%, főiskola/egyetem 25%) végzettséggel rendelkeznek, foglalkozásukat tekintve főként háziasszonyok/háztartásbeliek (25%) és nyugdíjasok (24%), valamint szellemi alkalmazottak (21%). A válaszadók többsége házas (84%). Jövedelmüket 70%-uk átlagosnak ítéli meg, és csak 19%-uk gondolja úgy, hogy jövedelme valamivel az átlag feletti kategóriába sorolható.

A 99 magyar anyanyelvű vendégfogadó 89%-a saját bevallása szerint beszél valamilyen idegen nyelvet, ami esetükben az anyanyelvük mellett az orosz (72%), illetve az ukrán (65%) nyelv. Az oroszul beszélők 31%-a és az ukránul beszélők 39%-a saját bevallása szerint felsőfokú nyelvismerettel rendelkezik az adott nyelveken. Egyéb idegen nyelven a vendéglátók csekély százaléka (15%) beszél.

2.1.6.2. A vendégházak és a szolgáltatások jellemzése

Falusi vendéglátással a megkérdezett vendégfogadók átlagosan 9 éve foglalkoznak. A leghamarabb Mezővári (23 éve), Visk (22 éve), Csetfalva (18 éve) és Bene (17 éve) településeken kezdtek e tevékenységgel foglalkozni, míg legkésőbb Nagybgány (6 éve) település csatlakozott.

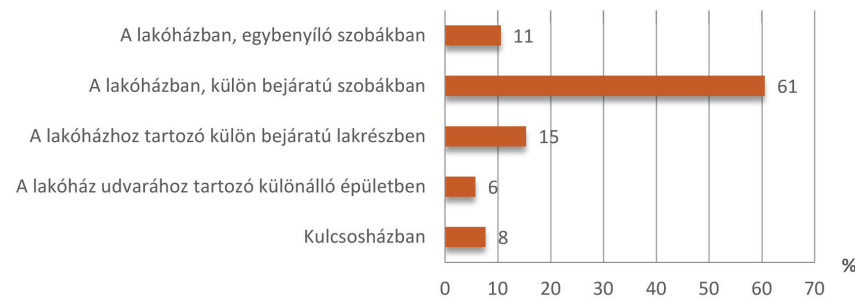
A vendégfogadás színhelyét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a vendégházak többsége (67%) a 2000-es évek előtt épült. A vendéglátók főként a saját lakóházukban kialakított, külön bejáratú szobákban (61%) fogadják a vendégeket (23. ábra). A legkisebb arányban szolgál a vendéglátás színhelyéül a vendéglátó udvarához tartozó különálló épület (6%) és a kulcsosház (8%). A vendégházak típusát tekintve a kockaházak⁷ (38%) és a kétszintes lakóházak (34%) játszanak meghatározó szerepet, illetve az egyedi típusú lakóházak (20%) szerepelnek még magasabb arányban. Nagyon alacsony a hagyományos (1%) vagy átépített parasztházak (5%) vendégfogadásban betöltött szerepe.

⁶ Sass, E. 2009.

⁷ 10 m*10 m-es ház

23. ábra

A vendégfogadás helye

Szerkesztette: Sass E.

A megvizsgált vendégházak átlagosan 143 m² alapterülettel rendelkeznek (4. táblázat). Egy házra vonatkoztatva átlagosan 9,3 helyiség van, ebből 4,7 a szobák száma, amelyből 3,3 szobát a vendégek fogadására használnak. A férőhelyek átlagos száma 7,0, a pótágyaké pedig 0,7. A vendégeket a legnagyobb arányban (73%) kétágyas szobákban szállásolják el, de előfordulnak egy- (7%), három- (16%) és háromnál több ágyas szobák is. Mivel nagyon alacsony a kulcsosházak száma, megállapítható, hogy a vendégházak döntő többségében a vendégfogadó és a családja is a házában lakik a vendégek fogadása idején (átlagosan 3,2 fő, (N=90⁸)).

4. táblázat

A vendégházak vendégszobáinak és férőhelyeinek száma

Terület	Alapterület (N=89)	Helyiségek (N=94)	Szobák (N=97)	Vendégszobák (N=99)	Férőhely (N=99)	Pótágyak (N=99)
Összesen	12764 m ²	877	456	330	697	72
Átlagosan	143 m ²	9,3	4,7	3,3	7,0	0,7

Szerkesztette: Sass E.

A legtöbb vendégházban a turisták a vendéglátókkal közösen használják a konyhát (70%), külön a vendégek részére kialakított konyha csak a vendégházak 23%-ában áll rendelkezésre. Azért lehet ilyen alacsony a vendégek részére kialakított konyhák aránya, mert a kárpátaljai magyar vendégfogadók 81%-a saját maga készít (félpanziós 48%, félpanziós+uzsonnacsomag (28%), teljes (4%)) ellátást a vendégek részére. A fennmaradó 19%-ot kizárólag a mezőkaszonnyi és a nagybégányi vendégfogadók alkotják, akik nem kínálnak ellátást a vendégek számára. Mezőkaszonynban a helyi, autentikus magyar étteremben történik a vendégek

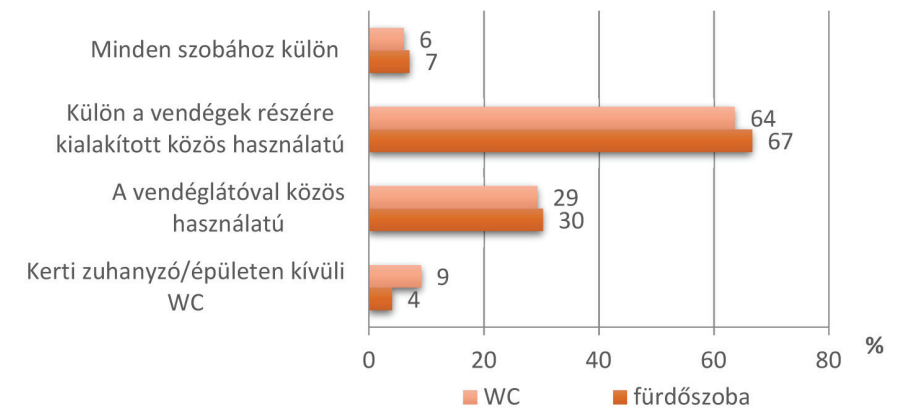
⁸ N=90 – az adott kérdésre válaszolók számát jelenti.

étkeztetése, Nagybégányban pedig főként belföldi turistákat fogadnak, akik előnyben részesítik az önellátást, így ezen vendégházak mindegyikében található külön konyha a vendégek részére.

A vendégházak több mint felében a vendégek részére közös fürdőszoba (67%) és WC (64%) van kialakítva, míg egyharmadukban a vendéglátókkal közösen használják azokat (24. ábra). Szobánkénti külön fürdőszoba és WC nagyon kevés vendégházban van kialakítva (6-7%). A korábbi vizsgálatokhoz (Sass E. 2009, Sass E. 2012a) képest a csak a vendégek által használt fürdőszobák és WC-k arányának növekedése tapasztalható. Ez alapján megállapítható, hogy törekvés mutatkozik a vendégek és a házigazdák komfortzónái szétválasztásának irányába, amely összességében komfort- és minőség-növekedést eredményez a vendégházaknál.

24. ábra

A vendégházak egészségügyi helyiségeinek kategorizálása

Szerkesztette: Sass E.

A vendégfogadók saját házukat legtöbbször összkomfortosnak (54%), illetve komfortosnak (36%) ítélték. A kérdőívek kitöltésének idején az adatközlők vendégházának 85%-a még nem volt minősítve, ugyanis a vendégek számára a megbízható minőséget garantáló – Magyarországon és más európai országokban már régóta használatos – minősítési rendszert csak 2018 novemberétől⁹ kezdték alkalmazni a vizsgált területen. A vendégházak minősítését a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács által kidolgozott minősítési rendszer segítségével szakképzett minősítő biztosok és a tanács által létrehozott minősítő bizottság végzi. Tervek szerint a 2018-as év végéig több mint 100 vendégház fog átteni a minősítésen.

⁹ Kivételem Visk, ahol 2004 decembere és 2005 áprilisa között a Budapesti Vendéglátóipari Főiskola tanárai tanfolyamot szerveztek a falusi vendégfogadással foglalkozók részére, s a kurzus végén az oktatók minősítették a vendégfogadásra felkínált szálláshelyeket (forrás: <http://www.viskiturizmus.hu/>).

A vendégfogadók 78%-a kínál vendégei számára valamilyen programlehetőséget. Ezek ajánlásának gyakorisága viszont fordítottan arányos a programlehetőségek közelségével. Ez azt jelenti, hogy az adatközlők legnagyobb arányban (47%) a 100 km-es és annál nagyobb távolságban lévő látnivalókat, programokat ajánlják a hozzájuk érkező turistáknak. Ez abból fakad, hogy a magyar–ukrán határ mentén lévő kárpátaljai magyar falvakból csillagtúrával elérhetők a főbb nevezetességek, mint például a Vereckei-hágó, Ungvár és az ungvári vár, a nevickei várrom, a huszti várrom, Técső, Rahó, a Szinevéri-tó stb. és persze a Kárpátok csodálatos vidéke. A vendéglátók 37%-a 50 km-es körzetben található (Beregszász, Munkács, Nagyszőlős, Csetfalva emlékhelyei), 34%-uk településen belüli (templomok, tájház, rendezvények, fesztiválok, zenés estek), 26%-uk pedig telken belüli programot kínál vendégeinek. E programok keretében a kerti sütés-főzésen kívül a vendégeknek lehetősége nyílik a baromfiudvar megtekintésére, állatetetésre, kerti sétára, esetleg lekvárfőzésre is. Ebből is látszik, hogy a Kárpátaljára látogató turisták nagyon keveset tartózkodnak a vendégház és a hozzá tartozó gazdasági udvar, kert területén. A legtöbb időt Kárpátalja természeti, kulturális és történelmi emlékeinek felkeresésével töltik, hiszen ez jelenti utazásuk fő motivációját is.

A vidéki turizmusnak általában egyik fő célja, hogy minél többen részesüljenek a turizmus jövedelemkiegészítő hatásából. A falusi turizmussal foglalkozó emberek nemcsak a szállásadásból, étkeztetésből és programok szervezéséből tudnak profitálni, hanem az önmaguk által háztáji földeken megtermelt termékeiket is értékesíthetik. Az egészséges alapanyagokból különböző házi finomságok készülnek, amelyeket többnyire saját fogyasztásra termelnek a gazdák. Amiből viszont sok van, abból eladásra is jut. A legnagyobb arányban a házi bort (54%) és pálinkát (43%), illetve a lekvárt (47%) tudják értékesíteni a vendéglátók. Ezenkívül bevételt jelent még a friss gyümölcsnek és zöldségnek (33%), ezek befőzött, savanyított (25%) változatának, a gyümölcsből készült szörpöknek és ivóléknak (16%), a különböző húskészítményeknek (16%), a házi túrónak és tejfölnek (15%) az árusítása is.

A házi termékek előállítása mellett az adatközlők 27%-a készít és többségük értékesít is népművészeti vagy kézműves tárgyakat, mint például a rongypokróc/rongyszőnyeg (9%), a kukoricacsuhéból készült tárgyak (6%), a kivarrott abroszok, kendők (5%) és szőttesek (4%).

2.1.6.3. Szociális helyzet

A felmérés alapján a vendégfogadók szociális helyzete nem mondható különösebben stabilnak, hiszen csak az adatközlők 36%-ának esetében van a velük egy háztartásban élő munkaképes családtagok mindegyikének állandó munkahelye. A 2014-ben kezdődött kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus miatt Ukrajna gazdasága válságba került, a nemzeti valuta elértéktelenedett, az energiahordozók és a közüzemi díjak drasztikusan megemelkedtek, a külföldi turisták pedig huzamosabb ideig elkerülték az országot, így Kárpátalját is. Ebből kifolyólag az évekig sok családnak stabil mellékjövedelmet biztosító falusi turizmus is nehéz helyzetbe került, vele együtt pedig a családok is (Sass E. 2018). Napjainkra a turisták lassan visszatérnek

a régióba, ennek ellenére a kárpátaljai vendégfogadók egy részének (30%) a turizmuson kívül van egyéb mellék/kiegészítő jövedelemforrása is. Ezek között leggyakrabban a növénytermesztést és az állattenyésztést említették, amelyek nagyon jól illeszkednek a falusi vendéglátói tevékenységhez.

A megkérdezett adatközlők vendégfogadásba való bekapcsolódásuk okaként több választ is megjelölhettek. A legtöbben (75%) megemlítették, hogy azért kezdtek el falusi turizmussal foglalkozni, mert e tevékenység által kiegészítő jövedelemhez juthattak. Sokan (43%) azt a lehetőséget használták ki, hogy a településen amúgy is szerveződében volt a falusi turizmus, és ebbe kapcsolódtak be. Többen (26%) említették a másoktól hallott, a vendégfogadással kapcsolatos jó tapasztalatokat. A tény, hogy viszonylag keveseket (14%) vezérelt a megélhetési kényszerűség, pozitívumként értékelhető.

A kárpátaljai falusi vendégfogadók fontosnak tartották, hogy a turizmusba bekapcsolódva, szolgáltatásuk színvonalának növelése érdekében szakirányú végzettséget szerezzenek. A többség (46 fő) turisztikai tanfolyamot végzett, s akadt olyan vendéglátó is, akinek főiskolai vagy egyetemi turisztikai végzettsége volt (9 fő). A szakirányú képzettséggel/végzettséggel nem rendelkezők közül 14-en szeretnék ezt a hiányosságot a jövőben pótolni, a többiek (29 fő) viszont nem érzik ennek szükségét, esetleg nincs idejük rá, vagy szerintük nincs is lehetőség arra, hogy szakirányú végzettséget szerezzenek.

Nagyon kevés adatközlő építkezett tudatosan a falusi turizmusba való belépés céljából, inkább kisebb átalakításokat végeztek házaikon, így próbálva megfelelni a turisták igényeinek. A legtöbben kisebb belső felújításokat (62%), külső renoválást (35%), telekszépítést (32%), melléképület-átalakítást (28%) végeztek el, valamint a vendégház komfortfokozatát igyekeztek emelni (23%). A jövőre vonatkozó tervek is hasonlóak – még arányaikban is –, mint az elvégzettek, csak a tervek között hangsúlyosabb szerepet kapott a meglévő kapacitások bővítése (23%).

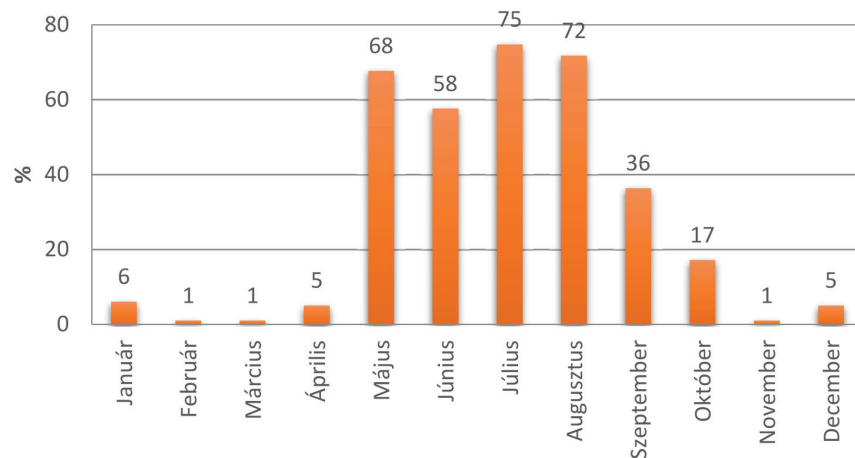
A falusi vendéglátók tevékenységük sikeresebb és eredményesebb végzéséhez elsősorban a szálláshelyfejlesztés (71%) terén igényelnének segítséget, illetve a marketing- és reklámtevékenységben való segítségre is szükségük lenne (19%). A segítséget elsősorban a pályázatoktól (59%), a falusi turizmus helyi szervezőitől (36%) és a falusi turizmus különböző (helyi, járási, megyei stb.) szervezeteitől (31%) várják.

2.1.6.4. Vendégek, forgalom, szezonáltság

Az adatközlők közlése alapján a május és a nyári hónapok jelentik az év legforgalmasabb időszakát (25. ábra), ugyanis ezeket a hónapokat a válaszadók több mint fele megjelölte. Ez a négy hónap jelenti a főszezont a falusi vendégfogadóknak, melyet egy gyengébb utószezon, a szeptember és az október követ.

25. ábra

A vendégforgalom éves megoszlása

Szerkesztette: Sass E.

A célterületre érkező vendégeket a válaszadók (N=97) 51%-a csak külföldről, 40%-a külföldről és belföldről egyaránt várja. Voltak olyanok is (főként a nagybégányi és a sárosorosi vendégfogadók), akik csak belföldről (9%) várnak látogatókat. Ennek ellenére az adatközlők 73%-ának vannak belföldi, 88%-ának pedig külföldi vendégei. A belföldi vendégvárásnál az adatközlők egész Ukrajna területéről, míg a külföld esetében főként Magyarországról (72%) várják a vendégeket. A vendégfogadók elvárásainak megfelelően a turisták pontosan a vendégfogadók által megnevezett helyekről érkeznek. Ukrajnából főként Lembergől (30%), Kijevből (23%) és Odesszából (9%), külföldről pedig Magyarországról (77%), illetve más magyar kisebbség által is lakott szomszédos országokból, mint Románia és Szlovákia (22%).

2.1.6.5. A települések felkészültsége, alkalmassága a turizmusra

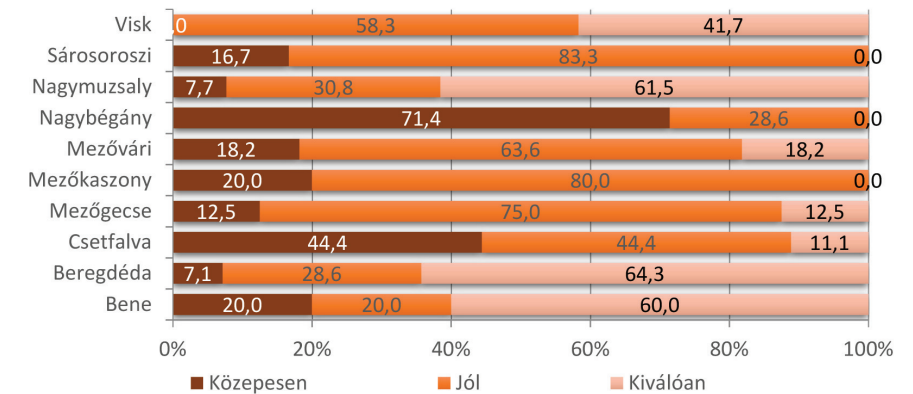
A magyar vendégfogadók a kárpátaljai falusi turizmus legfontosabb vonzerejének a vendégszeretetet (83%) tartják, s lényegében erre alapozzák tevékenységüket. A többi válaszlehetőség közül nagyobb jelentőséget tulajdonítanak még a természeti környezetnek (36%), a történelmi emlékhelyeknek, hagyatéknak (34%), a kulturális értékeknek, a hagyományoknak (32%), a fesztiváloknak, egyéb rendezvényeknek (30%), valamint a szőlővel, borral összefüggő kínálatnak (22%).

A tíz településről begyűjtött 99 vendégfogadói vélemény alapján egyértelműen ki lehet jelteni, hogy a települések a helyi lakosság oldaláról, szemszögéből alkalmasak a vendégek fogadására. Ez fontos kérdés, hiszen a helyi lakosság támogatása, a településen folyó turizmus elfogadása nélkül nem működhet sikeresen a tevékenység (PALANCSA A. 2005).

Az adatközlők közel fele (47%) úgy gondolja, hogy „jól”, 29%-uk pedig, hogy településükön „kiválóan” működik a turizmus, vagyis többnyire elégedettek a jelenlegi helyzetükkel. „Közepes” értékelést csak kevesen választottak, míg negatív jelzővel senki sem illette a falusi vendéglátás jelenlegi működését a településen. A leginkább elégedettek a beregdéai, a nagymuzsalyi és a viski vendégfogadók, míg a legkevésbé elégedettek a nagybégányiak (26. ábra).

26. ábra

A turizmus működése a településeken (N=97)

Szerkesztette: Sass E.

Az adatközlők 77%-a szerint a települések önkormányzata semmilyen segítséget nem nyújt a falusi turizmusba bekapcsolódó embereknek. Azok szerint, akik az ellenkezőjét állítják (Mezőgecse és Visk vendégfogadói), az önkormányzatok segítségnyújtása főként a rendezvényszervezésben merül ki.

A vizsgálat során arra is sikerült fényt deríteni, hogy az adatközlők miként vélekednek településükről, milyennek ítélik meg a helyi közlekedés és távközlés állapotát, illetve milyen területen látják legfontosabbnak a különböző fejlesztések elvégzését. Természetesen minden település más-más adottságokkal rendelkezik, és bizonyára vannak eltérések a fejlettség szintjében is, azonban jelenleg a területi korlátok miatt csak összesített eredményeket áll módunkban közölni. A legnagyobb arányban a válaszadók a településen belüli és kívüli kerékpárutakkal kapcsolatban¹⁰ fejezték ki elégedetlenségüket (nagyon rossz – 56%, rossz – 20%), s hasonlóan vélekedtek a települések közötti elérhetőségéről is (nagyon rossz – 22%, rossz – 21%). Az előzőeknél valamivel jobb a megítélés – de ennek ellenére is inkább a negatív kategóriába sorolható – a településen belüli úthálózat állapotának (rossz – 33%, közepes – 33%) és a helyi autóbuszos kapcsolatoknak (rossz – 27%, közepes – 28%). Pozitívabb értékelést kapott a

¹⁰ Ez nem véletlen, hiszen Kárpátalja területén nagyon alacsony a kerékpárutak aránya, így a magyarlakta településeken is hasonló a helyzet.

közvilágítás: közepes – 26%, jó – 27%. A vendéglátók legjobban a távközléssel vannak megelégedve a településükön: az internet kiépítettségével (jó – 27%, kiváló – 47%), a mobilhálózati lefedettséggel (jó – 27%, kiváló – 40%) és a kábel-tévé-hálózat kiépítettségével (jó – 31%, kiváló – 36%).

A településeken belüli fejlesztések tekintetében 30 lehetőséget értékelhettek a válaszadók. Ezek közül csak azokat közöljük, amelyeknél a válaszadók legalább fele azt a választ jelölte meg, hogy az adott fejlesztés nagyon fontos. A kapott eredmények alapján elmondható, hogy a válaszadók a legfontosabbnak a közutak rendbetételét (81%) és a munkahelyteremtést (71%) tartják. Harmadik helyen áll az egészségügyi ellátás, valamint a turizmus általános fejlesztése (69-69%). A turizmus fejlesztését nyilván azért tartják ilyen nagy arányban fontosnak, mert ez komoly megélhetési forrást jelent számukra. A kárpátaljai magyar vendéglátók szerint rendkívül sürgős lenne településükön az ivóvíz- (60%) és a szennyvízhálózat (57%) kiépítése és/vagy fejlesztése, ami nemcsak a helyi lakók érdekeit, de az odaérkező turisták komfortérzetét is fokozná. A további javaslatok a környezet rendbetételét (65%), a településszépítést, virágosítást (63%), a természeti értékek megóvását (61%), a vendégfogadók érdekképviseletének erősítését (56%), az oktatás (54%), a közlekedési kapcsolatok fejlesztését (51%), a kultúra támogatását (50%), a szociális támogatások bővítését (50%), a helyi építészeti értékek védelmét (50%) irányoznak elő.

2.1.6.6. A falusi turizmus szervezetsége és a reklámtevékenység

A falusi turizmus kárpátaljai sajátosságának tekintendő, hogy szinte mindegyik falusi vendégfogadással foglalkozó magyar településen van egy (vagy akár több) turizmusszervező (Sass E. 2012a), aki irányítja a helyi vendégfogadókat, és intézi a szervezett csoportokban érkező turisták ellátásával kapcsolatos szervezési feladatokat. Napjainkban a vendégfogadók a legtöbb településen létrehozták saját civil szervezetüket, ezekkel biztosítani tudják részvételüket a különböző, elsősorban a magyar kormány által kiírt pályázatokon. A helyi szervezetek többsége egy járási szintű ernyőszervezetbe, a Beregszász és Térsége Falusi Turizmus Szövetségbe tömörült. Viszont a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács 2014-es megalakulása óta külön falusi turizmus munkacsoportot hozott létre, mely igyekszik összefogni a falusi turizmussal foglalkozó szervezeteket és vendégfogadókat (Sass E. 2018).

A megkérdezett vendéglátók fele (52%) tagja a helyi turisztikai szervezeteknek, 27%-uk járásinak, 13%-uk megyeinek, és csak 6%-uk tagja országos szervezetnek is. A tagok többnyire hasznosnak ítélik a tagságot.

Forgalmuk növelése érdekében a vendégfogadók 39%-a együttműködésre lépett idegenforgalmi szervezőkkel, utazási irodákkal. Ezenkívül vállalkozásuk reklámozása céljából néhányan (7%) önálló szállásadói kiadvánnyal is rendelkeznek. A megkérdezett falusi vendégfogadók településeinek többségéről (8 település) készült turisztikai jellegű és a falusi turizmust reklámozó kiadvány. Itt többnyire a válaszadók településenkénti közös prospektusáról van szó, amely röviden bemutatja az adott települést, és reklámozza szolgáltatásait.

Az internet nyújtotta lehetőségek növekedésével nemcsak a szervezetek, közösségek, utazási irodák tudják a falusi turizmus magánszálláshelyeit reklámozni, hanem maguk a vendéglátók is megtehetik azt. Internetes hozzáféréssel már a vendéglátók 97%-a, önálló honlappal egyelőre csak 17%-uk rendelkezik. Ettől függetlenül a megkérdezettek vendégházai és az általuk nyújtott szolgáltatások megtalálhatók az interneten egy (39%) vagy akár több honlapon is (26%).

2.1.6.7. Az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Központ pályázatainak való részvétel

Az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Központ pályázati lehetőségeivel kapcsolatos kérdésekre a megkérdezettek elég alacsony arányban válaszoltak. A válaszadók (N=72) között 15 sikeres pályázó volt. Az elmúlt három évben pályázataik többségét turizmus kategóriában nyújtották be (4 turisztikai fejlesztés, 4 turisztikai eszközbeszerzés), de voltak, akik a mezőgazdasági (5) és vállalkozásfejlesztésre (3) pályáztak. A turisztikai pályázatok keretében főként a vendégszobák, konyhák és fürdőszobák berendezési tárgyaira, elektromos eszközökre (mosógép, hűtőszekrény stb.), illetve magának a vendégszobának a kialakítására pályáztak. A válaszadók véleménye szerint a sikeres pályázat férőhelybővülést, forgalomnövekedést és minőségjavulást eredményezett.

A jövőre vonatkozóan a válaszadók (N=72) közül 40 falusi vendégfogadó szeretne (újra) pályázni, többségük (37 fő) turisztikai jellegű pályázatot nyújtana be. Ha a pályázat odaítélésének feltétele a vendégházak minősítéséhez és a vállalkozói engedély kiváltásához lenne kötve, a többség (45 fő) akkor is vállalná azt, mert szükségük van az anyagi segítségre, mely által vállalkozásukat meg tudnák erősíteni, vendégházukat pedig meg tudnák újítani.

2.2. MÉLYINTERJÚK

2.2.1. KÁRPÁTALJA FALUSI TURIZMUSA CIVIL SZERVEZETEK VEZETŐI, FALUSI TURIZMUSSAL FOGLALKOZÓ SZERVEZŐK SZEMSZÖGÉBŐL

Kárpátalján a magyarlakta területeken a falusi turizmus megalakulása és fejlődése a falusi turizmus szervezőivel készített mélyinterjúk alapján három szakaszra tagolható:

1. szakasz (1989–1999): 1989. március 1-től Kárpátalján a szovjet–magyar határon megindul az ún. kishatárforgalom, amely keretében a határ mentén élők számára mindkét irányban jóval egyszerűbbé válik a határátkelés. A nehéz gazdasági helyzetben lévő kárpátaljai magyarok és a Kárpátalját felkereső magyarországiak között megindul a kapcsolatteremtés, kapcsolatépítés. Ebben a szakaszban indul el a falusi turizmus alkalmi szálláshelyekkel, szerény vendéglátással Viskén, Mezőváriban, Benében.

2. szakasz (2000–2009): új települések bekapcsolódása, a már működő településeken új szervezők megjelenése, kiválása, a vendégfogadás minőségének javulása. E szakaszban kezdődik el a falusi vendégfogadás Csetfalván, Borzsován, Nagymuzsalyban, Mezőkaszonyban, Sárosorosziban, Beregdédában, Kovászón, Aklihegyen, Újakliban, Nevetlenfaluban. Új szervezők jelennek meg a korábbi vendégfogadók kiválása révén Mezőváriban, Benében, Nagymuzsalyban, Csetfalván. Megindul a falusi vendégfogadók képzése különböző helyszíneken, tanfolyamok keretében. Ezt követően igény mutatkozik az érdekképviseletre, melynek első lépéseként több településen civil szervezet jön létre a falusi turizmus érdekszférája mentén.

3. szakasz (2010-től napjainkig): a kaszonyi termálfürdő és a Dédai-tó üdüllőövezetté fejlesztése következtében Nagybégány, Zápszony, Beregsom, Makkosjánosi településeken is beindul a falusi vendégfogadás, mely főként egyéni szervezésű vendégkörre épül. Szintén ez okból Beregdéda és Mezőkaszony korábban működő, szervezett csoportokra épülő falusi turizmusa mellett megjelennek az egyéni szervezésű vendégkörre (is) szakosodó vendégházak. A kelet-ukrajnai konfliktus következtében a külföldi, főként magyarországi vendégek elmaradnak, helyüket pedig átveszik a belföldi turisták.

A falusi turizmus története és annak települési/térségi megszervezése

A falusi vendégfogadás kialakulása a legtöbb településen a munkalehetőségek hiányával és az ebből fakadó nehéz gazdasági helyzettel függött össze. A vendégek fogadása az állandó munkahely mellett jelentős jövedelemkiegészítő hatással bírt. Az interjúkban a falusi turizmus szervezői emellett indokként említették még a kihasználatlan infrastrukturális lehetőségeket (pl. ház megléte üres szobákkal), a falusi turizmus beindításában rejlő kihívást, a testvérintézményi vagy testvértelepülési kapcsolatok alapján induló fizetett vendégfogadást.

Mint minden kezdet, a falusi turizmus beindulása sem ment zökkenőmentesen, hiszen az első szakasz (1990-es évek) előtt nem volt hagyománya az ilyen típusú vendégfogadásnak. Számos szervező kiemelte, hogy kezdetben nehézséget okozott az angol WC-k és a tapasztalat hiánya. De meg kellett küzdeniük, barátkozniuk a vendégfogadóknak azzal az új helyzettel is, hogy idegen emberekkel osztják meg házaikat.

A települések nagyjából hasonló fejlődési szakaszokon mentek keresztül, amelyeket a következőképpen lehetne jellemezni:

1. kezdeti nehézségek és tapasztalatszerzés, a vendégházak minimális követelményeknek való megfeleltetése;
2. a mellékjövedelemből a vendégházak, vendégszobák minőségi és mennyiségi fejlesztése, illetve a szolgáltatás minőségének javítása;
3. túlélési technikák kidolgozása a kelet-ukrajnai események árnyékában.

E téren a legtömörebben a mezővári falusi turizmus szervezője foglalta össze véleményét: *„Az első években az volt a cél, hogy megmaradjunk, fennmaradjunk. Utána a kapott pénzből félretéve fejlesztettünk. Később bekapcsolódtak nem pedagógus családok is.”* A kezdeti nehézségek közül a beregdédai szervező az étkeztetés megszervezését emelte ki: *„Először, amikor elkezdtük, akkor szabad kezet adtam a vendégfogadóknak, de ez nem volt jó, mert a buszon az emberek megbeszélték, hogy ki mit evett. Ezért mi is bevezettük a közös menüt.”*

Mezőgecsében a vendégfogadást a helyi attrakciók – a Mezőgecsei Nemzetközi Böllerverseny, illetve a Mezőgecsei Szilvalekvárfőző Fesztivál – hívták életre, hiszen az ideérkező csapatokat kezdték el elsőként elszállásolni, majd ezt kiterjesztették az év többi időszakára is. A magyarországi vendégek a kelet-ukrajnai események miatt itt is elmaradtak, de az utóbbi két évben ismét kezd felfelé ívelni a számuk.

Benében az egyik család vendégfogadóként kezdte két szobával, ahol egyszerre négy vendéget tudtak fogadni. Folyamatosan fejlesztették és fejlesztik házukat, így napjainkra már akár 18 főt is el tudnak szállásolni. Az alsó szinten létrehoztak egy rendezvénytermet, ahol a turistáknak közös étkezést és programokat szerveznek. Két-három másik családdal együtt nagyobb csoportoknak is tudnak szállást biztosítani. Vagyis mostanra a falusi turizmus szervezése lett a „főállásuk” és fő jövedelemforrásuk.

A megkérdezett szervezők legtöbbször nem változtatna semmin sem, ugyanúgy vágná bele a falusi turizmus megszervezésébe, mint a kezdetekkor. Azonban a nevetlenfalui szervező elvinné a családokat egy tréningre, ahol tapasztalatokat gyűjthetnének, míg a csetfalvai szervező a vendégfogadás szervezettségét és a reklámtevékenységet mindenképpen másképpen csinálná.

Civil szervezetek és azok tevékenységei a falusi turizmusban

A megkérdezettek szerint Benében 30–35, Mezőkaszonyban kb. 40, Nagymuzsalyban 15–17, Nevetlenfaluban, Akliban és Batáron 10–15, Mezőgecsében 10, Sárosorosziiban 8, Csetfalván 12 (ebből egy Tiszakeresztúrban), Borzsován 11, Beregdédában kb. 40, Viskén 25, Mezőváriban pedig 20–30 vendégfogadó család van. Őket több hivatalosan bejegyzett és hivatalos bejegyzéssel nem rendelkező civil szervezet egyesíti: a Viski Zöld Falusi Turizmus Társadalmi Szervezet, a Kárpátalja Völgyeiben és Hegyein Falusi Zöld Turizmus és Agroturizmus Fejlesztéséért Civil Szervezet (Mezővári), a Beregszász és Környéke Jövőjéért Civil Szervezet (Csetfalva), a Búbos Kemence Civil Szervezet (Sárosoroszi), a Mezőgecsei Hagyományőrzők és Falufejlesztők Egyesülete, a Tiszahát Ökológiája és Kulturális Tradíciói Civil Szervezet (Nevetlenfalu), a Beregvidéki Magyar Falusi Turizmus Egyesülete (Nagymuzsaly), a Mezőkaszonyi Falusi Vendégfogadók és Hagyományőrzők Egyesülete, a Beregszászi Járási Falusi Turizmus Szövetség (Beregszász), a Borzsovai Falusi Vendégfogadók Szövetsége, a Beregdédai Falusi Turizmus Egyesülete, a Vári Falusi Turizmus Egyesülete.

Ezek a civil szervezetek a legtöbb esetben nem csupán a falusi turizmus területén tevékenykednek, hanem a település hagyományainak felelevenítését, ápolását, magának a településnek a fejlesztését, szépítését is célul tűzték ki. Például a sárosorosziak a falu központjában lévő buszváró épületét is felújították, illetve az előtte lévő téren kör alakú virágoskertet alakítottak ki, amelybe a virágokat napjainkban is a szervezet biztosítja. Nevetlenfaluban fákat ültettek, a településnek üdvözlő- és névtáblát készítettek, faluszépítési akciókat szerveztek. Viskén is tettek a falu szépítéséért, de mostanra felhagytak vele: „*Igen, próbálkoztunk szebbé tenni a települést, a főteret. Tavasszal virágot ültettünk a parkba, lemeszeltük a fákat, nagy takarítást csináltunk a faluban az asszonyokkal. Aztán még csak egy köszönömöt sem kaptunk, és valahogy abbahagytuk. Meg lehet nézni a Turul-emlékmű mellett található két kis parcellát. Amíg mi gondoztuk, gyönyörű szép virágokkal ültettük be, most pedig benőtte a fű, és egyszerűen csak lenyírják.*” (Falusiturizmus-szervező, Visk).

A civil szervezetek csupán a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanácsot említik magasabb szintű turisztikai szervezetként, melynek saját szervezetük tagja, vagy valamilyen formában együttműködik vele. Magasabb szintű állami turisztikai szervezeti tagságot egyik civil szervezeti vezető sem említett. Kivétel ez alól a Beregszászi Járási Falusi Turizmus Szövetség, mely tagja az országos szövetségnek, illetve alapító tagja Kárpátalja Falusi Turizmusának Fejlesztését Elősegítő Megyei Civil Szervezetnek (Обласна спілка сприяння розвитку сільського туризму в Закарпатті). Azonban sem az országos, sem a megyei szervezettel nem ápol aktív kapcsolatot. A viski, mezőkaszonyi, csetfalvai, beregdédai, mezővári falusiturizmus-szervezők ismerik, vagy legalább hallottak ilyen szervezetekről, míg a többiek még csak nem is hallottak róluk.

Mindeddig sem a civil szervezetek, sem a falusi vendégfogadók nem részesültek állami támogatásban. Egyéb támogatásokban, nemzetközi és külföldi pályázatok révén megvalósult projektek keretében a mezőgecseiek a böllerversenyükre

és a szilvalekvárfőző fesztiváljukra, a viskiek a tájházukra, valamint népzene- és néptánc táborukra, a sárosorosziak a Márton-napi hagyományos rendezvényükre nyertek támogatást. A többiek vagy nem is pályáztak, vagy pályázatuk nem került támogatásra.

Az Egán Ede Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Központ által 2016-ban kiírt turisztikai célú pályázatokban csak elenyésző számban vettek részt a megkérdezett települések vendégfogadói. Ennek indokaként a támogatás iránti hitetlenséget, a pályázatírás terén lévő tapasztalatlanságot, a szűk időkorlátokat említették a megkérdezettek. Ennek ellenére mindenki fontosnak ítéli a támogatásokat, melyek segítségével jelentősebb fejlesztések végezhetőek el, ezért a következő turisztikai célú kiírásban már sokkal többen szeretnének pályázni.

A megkérdezettek egyértelműen az összefogás, a közös érdekek mentén való tevékenykedés mellett teszik le a voksukat. A települések közötti összefogásra több területen is mutatkozik igény: például Nagymuzsalyban a településeken nyújtott szállások egységes áron történő kínálatát szeretnék elérni. A nevetlenfalui és mezővári szervező is hasonlóan vélekedik a tekintetben, hogy a maga szintjén mindenki próbálkozik, de a közös érdek helyett egyelőre csak önös érdek van.

A falusi turizmus fogalma, tevékenységi körei. A vendégkör és annak változása

A legtöbb településen a szervezők a falusi turizmus tevékenysége alatt főként a szállásadást és az étkeztetést értik. Bár mindenütt igyekeznek biztosítani, de kevesebben említik a programszervezést és az idegenvezetők biztosítását, kulturális rendezvények szervezését, gasztronómiai programok (pl. borkóstoló, bográcsgulyás a Vereckei-hágón stb.) megszervezését vagy programok kialakítását magán a vendégfogadó településen.

A megkérdezettek egybehangzóan vélik, hogy Kárpátalján a falusi turizmus egyedi vonzerőt képez. „*Szerintem vonzerő is, de az is közrejátszik, hogy az árakat megfizethetővé tesszük. Olcsóbb megoldás, mintha egy szállodában szállnának meg, mert azért egy félpanziós szállást a falusi turizmus keretén belül egy nyugdíjas is ki tud fizetni. És mondjuk meg az igazat, Kárpátaljára leginkább ők és a kevés jövedelemmel rendelkező emberek érkeznek*” – véli a viski szervező. A megkérdezettek mindegyike egyetért azzal, hogy a legfőbb vonzerőt a vendégszeretet és a gasztronómia, vagyis a finom ételek jelentik. Emellett nem elhanyagolható tényező az sem, hogy a domináns vendégkör képviselői, a magyarországi emberek kíváncsiak arra, hogyan élnek külhoni honfitársaik, szeretnének az itteni magyar családokkal megismerkedni, beszélgetni, kapcsolatot kiépíteni stb.

A szervezők elmondása alapján a falusi turizmust kialakulása kezdetén egészen a 3. szakasz elejéig döntő többségben a Magyarországról érkező turisták vették igénybe. Az elmúlt években azonban megnövekedett a belföldi turisták aránya, illetve ritkábban előfordulnak csehek, szlovákok, románok, hollandok, fehéroroszok stb. is. Mind a belföldi, mind a külföldi vendégek főként a májustól októberig terjedő időszakot választják kárpátaljai látogatásuk időpontjául. Az ukrainai vendégek emellett a december végi és január közepe közötti időszakot is kedvelik.

A programkínálatban a legtöbb esetben a településen kívüli programok dominálnak, amelyek a természeti, kulturális és történelmi-építészeti látnivalókra alapoznak. Mivel a megkérdezett falusi turizmussal foglalkozó települések többsége egy 50 km sugarú körben helyezkedik el, így a rövidebb távolságban (kevesebb mint 50 km) elérhető és a hosszabb utazást igénylő (50–100 km közötti, illetve több mint 100 km) programok kínálata is hasonló. 50 km-es körzetben belül főként Beregszász, Munkács, Ungvár látnivalói, az ungvári és a munkácsi várak, a mezőkaszonyi és a beregszászi termálfürdők, a borkóstolók kerülnek bele a kínálatba. Földrajzi elhelyezkedéséből fakadóan Visken az 50 km-en belüli programokba a huszti várrom és a környékbeli fatemplomok is beleférnek, míg az előbbieken felsorolt látványosságok náluk a hosszabb utazással elérhető programokhoz tartoznak. Az összes megkérdezett településen utóbbiakhoz sorolták a Szolyvai Emlékparkot, a Vereckei-hágót, a Sipot-vízesést, a Szinevéri-tavat, a polenai ásványvizek forrásait, az Árpád-vonal felsőgerebeni bunkerét, a Fekete- és Fehér-Tisza összefolyását, a csánozást (üstben való fürdözést), a nevickei várat, Nagyszőlőst és látnivalóit, Rahót és környékét, a Tatár-hágót stb. ajánlják a turistáknak. A turisták érkezési helye szerint különbség van a programkínálatban, hiszen a külföldi, főként magyarországi vendégek felé kevésbé kínálják a mezőkaszonyi és a beregszászi termálfürdőket, a különböző fesztiválok látogatását, a nagyszőlősi Fekete-hegy üdülőkompexumot, míg ezek a lehetőségek kiemelt szerepet kapnak a belföldi turizmusból. Az érkezési helyet tekintve ugyanígy különbség mutatkozik abban is, hogy a belföldi turisták több településen, illetve telken belüli (pl. grillezés, kerti parti stb.) programot igényelnek. A külföldi, főként magyarországi vendégek esetében a településen belüli programlehetőségek a legtöbb esetben egy közös záróestben, falubemutató sétában merülnek ki, míg a telken belüli programokra még ennél is kevesebb alkalom nyílik, s a legtöbb esetben csupán a háztáji gazdaságok megtekintésére van lehetőség.

A vendégfogadók vagy a településen élő más személyek a lekérdezett településeken kínálják eladásra saját kézműves termékeiket a turistáknak. Mindegyik érintett településen elsődlegesen mezőgazdasági termékeket, mint például házi bort, különböző gyümölcsökből készült házi lekvárt, mézet stb. kínálnak. Néhány településen a helyi hagyományokat felelevenítve kínálnak kézműves termékeket: Mezőváriban vesszőkosarat, szövött termékeket, Visken csuhéból készült tárgyakat, viski kalotahímzést, horgolt tányérokat, fajtékókat, Nevetlenfaluban horgolásokat, fatányérra és lapos folyami kövekre festett képeket stb.

A fogadó települések vendégházainak átlagos befogadóképessége 4 fő, mely esetenként 6–8 főre bővíthető. Ritkán előfordul nagyobb kapacitású vendégház is. A szervezők viszont hangsúlyozzák, hogy 4 vendégenként egy fürdőszoba és egy illemhely kötelező minden vendégház esetében. A vendégházak a lekérdezés időpontjában csak Visken rendelkeztek minősítéssel, míg a többi település vendégfogadói a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács által indított vendégház-minősítő rendszerben tervezik vendégházuk minősítését. A szervezők pozitívan állnak a minősítési rendszerhez, hiszen ahogy a nagymuzsalyi szervező fogalmazott: „Egy biztonságot ad az, mivel csoportokat fogadunk. Nekem is felelnem kell azért, hogy tényleg azt kapja a turista, amit ígérek, és ez egy objektív vélemény. Tehát más mondja

meg, hogy milyennek kell lennie, és szerintem szigorúbb, mint amit eddig elvártunk. És ez igazából a minőségi fejlődés irányába tolja el az egész falusi vendéglátást.”

A kárpátaljai falusi turizmusra nagy hatást gyakorolt a kelet-ukrajnai konfliktus 2014-es kirobbanása és annak napjainkig tartó történései. 2014-ben a külföldről érkező csoportok sorra mondták vissza a foglalásokat. Ezzel egy időben viszont az ukrajnai belföldi turizmus a Krím félsziget Oroszország általi annektálása miatt jelentős növekedésnek indult, bár ezt a statisztikai adatok nem mindig támasztják alá.

„2014-ben a külföldi, főként a magyarországi turizmus az ukrajnai katonai cselekmények miatt szinte teljesen megszűnt. A már lefoglalt időpontokat sorra mondták vissza. Ugyanakkor a 2012-től éledező ukrajnai turizmus ez évben kezd fellendülni, majd 2015-től jelentős növekedést mutat. Bár ez az ország statisztikai adataiban különböző okok miatt napjainkig sem jelenik meg teljes mértékben. A vízummentesség Ukrajna számára történő megadása újabb utat nyitott, és egyre többen mennek külföldre pihenni, szórakozni, nyaralni. Például a kaszonyi termálfürdőben egy napi belépő 850 hrvny, a budapesti Széchenyi Fürdőbe, amelynek neve is van bárhol Európában, csak 5500 forint, ami kb. 550 hrvny. Hasonló a napijegy a hajdúszoboszlói fürdőbe is, amely ötször akkora területű, mint a kaszonyi. Sokan döntenek úgy, hogy inkább továbbmennek. Ez az utóbbi két nyár határforgalmában is meglátszik, de a téli időszakban is sok ukrán turistabusz kel át az Európai Unió országai felé.” (Mezőkaszonyi civil szervezet elnöke.)

A vendégszám növekedését és az érkezési irányvonalak változását a nagymuzsalyi szervező véleménye is alátámasztja: *„Ez érdekes. Szerintem ez megtöbbszörözte a kárpátaljai (ti. a vendégszámot – a szerk.). Ebből a szempontból pozitívan jöttünk ki. Megtöbbszörözött a vendégszám. Mi borászattal is foglalkozunk, és a borkóstolók számából ítélve sokkal, nagyon sokkal több turista van. (...) A külföldi (ti. turizmus – a szerk.) még nem tért magához, bár az idén már megközelítette önmagát.”*

A magyarországi csoportok zöme a Magyar Kormány által támogatott Határtalanul! program diákcsoportjainak és a Rákóczi Szövetség által támogatott nyugdíjascsoportok formájában érkezik Kárpátaljára. Azonban e két program falusi szervezők általi megítélése nem egyértelmű. Azt mindenki elismeri, hogy pozitív a hatásuk, s ezáltal mindenképpen nőtt a Kárpátaljára érkező magyarországi vendégek száma. Azonban azzal már kevesebben értenek egyet, hogy ez közvetlenül milyen hatással van a falusi vendégfogadásra. Íme néhány vélemény:

„Van a Határtalanul! program, a Rákóczi Szövetség pályázata, és fellendült a falusi turizmus és vendéglátás. Megindultak a vendégek, diákok, iskolák, és most már azt kell mondjam, hogy újra ott vagyunk, ahol 3-4 éve abbahagytuk.” (Viski szervező)

„Ez, megmondom, hogy működik! Aki közel ül a tűzhöz, annak van, aki nem ül közel a tűzhöz, annak nincs.” (Nevetlenfalui civil szervezet elnöke)

„Idáig nem ért el (ti. a programok hatása vagy a turisták maguk – szerk.)”
(Sárososzi szervező)

„Igen, volt. Vannak csoportjaink ebből a két programból kifolyólag. De valahogy nem az a mennyiség. Létezik, tudjuk, hogy van. De amit hallunk, hogy mennyien jönnek ennek a programnak a keretében Kárpátaljára ... hát a többi turistafogadó emberrel beszélgetve, nem tudjuk, hol szállnak meg ezek.”
(Nagy muzsalyi szervező)

„Egyes települések, szervezők részére igen, másoknak szinte semennyire. És ez nem csak a szervezőkön múlt. A Határtalanul! programot a Magyar Kormány speciálisan a falusi turizmus forgalmának növelése céljából indította, de a kollégiumok és diákszállók nagyon hamar átvették a piacot. Így a falusi vendégfogadás vajmi keveset profitál belőle. A Rákóczi Szövetség programjai pedig javarészt szállodákban landolnak.” (Mezőkaszonyi civil szervezet elnöke)

A szervezők válaszaiból is kitűnik, hogy a Határtalanul! program és a Rákóczi Szövetség által indított támogatás hatása nem egyértelmű a falusi vendégfogadás tekintetében.

A falusi turizmus fejlesztési lehetőségei

A falusi turizmussal foglalkozó szervezők, civil szervezetek vezetői a falusi turizmus fejlesztési irányait a vendégfogadók igényei alapján nevezték meg. Több településen (pl. Nagymuzsaly, Mezővári, Mezőkaszony) is megfogalmazódott egy olyan közösségi hely (pl. parasztház, tájház, kulturális központ) létrehozásának szükségessége, ahol lehetne közös programokat szervezni, közösen lehetne a vendégeket fogadni, közös búcsúesteket szervezni stb. De a tájházzal már rendelkező Visken is lenne igény az eszköztár bővítésére, újabb berendezések beszerzésére, az infrastruktúra fejlesztésére (pl. nyitott színpad a kertben a néptánc táborhoz).

A vendégházaknál főként a fürdőszobák fejlesztése vetődött fel erőteljesen: 1. a meglévők felújítása; 2. új kialakítása a kapacitás bővítéséhez. Emellett többször említik az elavult, régies vagy nem egységes berendezések, bútorok lecserélését, konyhaeszköz-fejlesztést stb.

Többen említették fejlesztési irányként az energiatakarékosságot, mint például a független energiaellátásnál a napelemek telepítése, a fűtési rendszer korszerűsítése, a vendégházak energiahatékony szigetelése. Ezekkel a fejlesztésekkel a vendégfogadók gazdaságosabb turisztikai szolgáltatást tudnának nyújtani, melynek köszönhetően több pénz maradna a családi kasszában, és kiterjeszhető lenne a vendégfogadás a fűtési szezon idejére is. Sok esetben a fűtés elviszi a jövedelmet, ezért több vendéglátó télen inkább nem fogad vendégeket. Az energiatakarékosság fejlesztése terén jelentkező megtakarításokat pedig fel lehetne használni egyéb fejlesztésekre.

igény mutatkozik a falusi vendégfogadók szakmai képzésére, a hatékonyabb marketingtevékenységre, valamint a falusi turizmust és életvitelt, gasztronómiát népszerűsítő rendezvények (fesztiválok) támogatására is.

2.2.2. KÁRPÁTALJA TURIZMUSA TURISZTIKAI SZAKEMBEREK SZEMSZÖGÉBŐL

A falusi turizmus szervezői, illetve a civil szervezetek vezetői mellett Kárpátalja turizmusának helyzetéről megkérdeztük a turizmussal foglalkozó helyi szakembereket is.

2.2.2.1. Kárpátalja turizmusának helyzete, vonzerők, termékek, a turizmus fejlődését gátló tényezők

Az adatközlők Kárpátalja turizmusának helyzetét Ukrajnán belül kiváltságosnak, különleges adottságokkal rendelkezőnek, egyre fejlődő és felívelő tendenciájú ágazatnak, Kárpátalja kitérés pontjának, országos viszonylatban is meghatározó szerepűnek ítélik. Bár a megkérdezett egyetemi oktató, idegenvezető megfogalmazása szerint „Kárpátalja turizmusa hullámszerűen fejlődik. Mindig vannak olyan fejlődést befolyásoló okok, amelyek nemcsak a turizmus helyi szereplőitől függenek. (...) A fejlődések után mindig visszaesések következtek: gazdasági válság, kelet-ukrajnai helyzet stb.”

Többen is kiemelik, hogy a régió kiváltságos helyzete abból adódik, hogy négy európai uniós országgal (Magyarország, Szlovákia, Lengyelország, Románia) és két nyugat-ukrajnai megyével határos, ennek köszönhetően mind a belföldi, mind a külföldi turisták számára könnyen elérhető.

Kárpátalja kiemelkedőnek mondott adottságait a turisztikai szakemberek válasza alapján az alábbiak szerint összegezhetjük: természeti adottságok, történelmi múlt és épített örökség, multikulturalitás, gasztronómia, hagyományos kárpátaljai vendégszeretet. Abban is egyetértenek a szakemberek, hogy a kiemelkedő adottságok kihasználtsága jócskán hagy kívánnivalót maga után. A probléma sokrétű. Vannak olyan értékek, melyek egyelőre teljesen kihasználatlanul hevernek, s kellő reklám nélkül úgy is maradnak. Azonban még a turisták által közkedvelt helyeket is jobban ki lehetne használni, hiszen az odavezető utak állapotának javításával, a célterület közelében létesített szállás- és vendéglátóhelyekkel vonzóbbá lehetne tenni őket.

„A történelem során létrejött épített örökségek (várak, kastélyok, templomok, emlékhelyek stb.) bejáratott és ismert útvonalakkal a leglátogatottabbak, függetlenül a nemzeti hovatartozástól. Hasznosulásuk jó úton halad, ugyanakkor nem teljes, hiszen kiállítások híján vagy azok felújítása nélkül a visszajáró vendégek számára egyhangú és unalmas lehet” – vélekedik a megkérdezett turisztikai iroda tulajdonosa, idegenvezető.

Hasonlóan a kínált programok és a turisták széleskörű kiszolgálásánál látja a hiányosságokat a megkérdezett egyetemi oktató, idegenvezető is: „A szállodák elkezdtek többé-kevésbé felépülni, ugyanakkor az ideérkező turista számára azonkívül, hogy elviszi a busz egy idegenvezetővel kísért programra, semmilyen más elfoglaltságot nem biztosítanak. Pedig meg kell érteni, hogy ma már kevés a turistának csak a szállás, az étkezés és az utazás lehetősége.” Igaz, megemlíti, hogy vannak már olyan turistaközpontok, ahol megoldható a vendégek teljes körű kiszolgálása különböző szolgáltatások és attrakciók nyújtásával.

Kárpátalja kiemelkedő vonzó tényezőinek sorába a válaszadók az alább megnevezett turisztikai objektumokat, termékeket és rendezvényeket sorolták. A paletta igen széleskörű, sokszínű:

- a történelmi emlékhelyek és az épített örökség (ungvári vár, munkácsi vár, Ungvár, Munkács, Beregszász belvárosa, Vereckei-hágó, Szolyvai Emlékpark, Árpád-vonal bunkerei stb.);
- a természeti adottságok és látnivalók (Sipot-vízesés, Szinevéri-tó, Nárciszok völgye, Tatár-hágó, Dömény-havas, Drahobrát, az Ung forrásvidéke, a Tisza forráságai, Hoverla, termálvizek, hegyi túrák stb.);
- a gasztronómia nyújtotta lehetőségek (borturizmus, borkóstoló helyek, változatos kárpátaljai konyha, bor- és gasztrofesztiválok stb.);
- a kulturális és fesztiválturizmus (Mezőgecsei Nemzetközi Böllerverseny, munkácsi borfesztivál, beregszászi borfesztivál stb.);
- a síturizmus (Drahobrát, Fülöpfalva stb.).

Több szakember is úgy véli, hogy a sikeres turisztikai kínálatot a külföldi és a belföldi turisták esetében külön érdemes tárgyalni. Míg a külföldi (többnyire magyarországi) turisták számára főként a kulturális és épített örökség, a történelmi emlékhelyek és a természeti adottságok vonzóak, addig a belföldiek számára a gasztronómia, a termálvizek, a bor- és fesztiválturizmus a fő kínálati elem. Természetesen a belföldi turisták is megtekintik a természeti és épített örökség látnivalóit, illetve a külföldi turisták is megkóstolják a helyi gasztronómiai és borkínálatot, felkeresik a fesztiválokat, de a fő motiváló erő a két csoportnál eltérő.

Kárpátalja turizmusának legfontosabb öt problémája között a megkérdéztet szakemberek az első két helyen az utak minőségét és a határátkelést nevezték meg. A további problémák között említik az illemhelyek hiányát és (ha vannak) minőségét, a szemét tömeges megjelenését és a hulladékgazdálkodás hiányát, a szennyvízelvezetés és -feldolgozás hiányát, a parkolóhelyek csekély számát vagy teljes hiányát, a buszparkolók hiányát, a programok egyhangúságát, a kelet-ukrajnai konfliktust, a kiszolgálás minőségét, a szolgáltatóiparban dolgozók idegennyelv-ismeretének (pl. angol/német/francia/magyar/cseh) és megfelelő szintű képzettségének hiányát, a szolgáltatások és termékek minőségének kiszámíthatatlanságát, a számlaképesség problémáját, a turisztikai vállalkozások fejlesztéséhez nyújtott támogatások, a reklámok és a megfelelő törvényi szabályozás hiányát stb.

A kárpátaljai turizmusra komoly negatív hatást gyakorolt a problémák között említett kelet-ukrajnai konfliktus kirobbanása, hiszen a külföldi vendégek sorra mondták vissza a foglalásokat, s tulajdonképpen mindenki egyetért abban, hogy 2014-ben végül csak a nagyon elszánt külföldiek jöttek el Kárpátaljára. Azzal is egyetért mindenki, hogy a külföldi turisták elmaradásával a belföldi turizmus jelentős mértékű növekedésnek indult (bár ezt a hivatalos statisztikai adatok nem mindig támasztják alá), ami összefüggésben volt a Krím félsziget Oroszország általi annektálásával, minekutána Ukrajna elvesztette legjelentősebb turisztikai régióját. Hasonlóan vélekedik egyik tanulmányában a kelet-ukrajnai konfliktus Kárpátalja turizmusára gyakorolt hatásáról SASS ENIKŐ (2016) is.

„Az országban bekövetkezett háborús eseményeknek köszönhetően azonban a Kárpátaljára külföldről érkező turisták gyakorlatilag 2 évig (2014–15) elmaradtak. A helyzet 2016-ban kicsit változott, és a pozitív visszajelzéseknek köszönhetően 2017–18-ban emelkedett (ti. a külföldi turisták száma – a szerk.), de még mindig

nem éri el a 2010–12-es szintet. A belföldi turisták száma 2015-től kezdődően folyamatosan növekszik. Ez köszönhető annak is, hogy a krími rész, amely Ukrajna egyik legnagyobb turisztikai központja volt, jelenleg nem látogatható¹¹.” (Civil szervezeti alelnök, idegenvezető)

Az utóbbi évek szélsőséges akciói Kárpátalján nincsenek túl nagy hatással a turizmusra, mivel ezek egyedi esetek, és a megyében nem támogatják a radikalizmust – vélekednek egyöntetűen a megyei állami szervezetek vezetői. De a többi szakember is legfeljebb rövid távú hatást tulajdonít az olyan eseteknek, mint például a szélsőséges szervezetek felvonulásai, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség székháza elleni támadások, a külföldi konzulátusok előtti demonstrációk stb. Azonban mint ahogy azt egy szakmai szervezeti elnök, idegenvezető véleménye is tükrözi, *„mindenképpen magában hordozza a veszélyét annak, hogy visszaesik az ideérkező turisták száma.”*

2.2.2.2. A turizmusfejlesztés szereplői, partnerek, együttműködések

Bár másképpen fogalmazzák meg, lényegében mindenki egyetért abban, hogy Kárpátalján a turizmus legfontosabb szereplői a megyei és járási adminisztráció, a helyi önkormányzatok, a turisztikai egyesületek és a civil szféra, illetve a turisztikai vállalkozások, szolgáltatók. Emellett többen is hangsúlyozzák az Ungvári Nemzeti Egyetem, a Munkácsi Állami Egyetem és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola turizmus/turisztika képzéseinek és tanszékeinek jelentős hatását a megye turizmusára.

A szervezetek, intézmények, együttműködések köréből a megkérdéztet szakemberek többfelét is említettek példaként. Ha a nagyobb volumenűek felől indulunk, akkor kiemelendők az országok közötti együttműködések. Ilyen például az egyik civil szervezeti alelnök, idegenvezető által említett Tisza Korlátolt Felelősségű Európai Területi Társulás, mely Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja közös erőfeszítése nyomán jött létre, s feladataként az Európai Unió által meghirdetett finanszírozási mechanizmusok segítségével határ menti együttműködésben megvalósuló gazdaságfejlesztési programok kidolgozását tűzte ki. Hasonlóan országok közötti, de alacsonyabb, településszintű együttműködésről van szó a testvértelepülések (vagy akár testvérintézmények, pl. iskolák) között létrejövő kooperációk esetében is.

Az együttműködés következő szintjeként Kárpátalja két turisztikai kistérségének együttműködését említik, például a beregszászi járási turisztikai osztály vezetője a Beregvidék és a Felső-Tisza-vidék közötti összedolgozást hozta fel példának.

Más típusú együttműködés, amikor az állami szervek (közigazgatási intézmények), a szakmai szervezetek, az oktatási intézmények és az üzleti szféra között jön létre együttműködés. Az egyik civil szervezeti elnök a Kárpátaljai Megyei Állami Adminisztráció és a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács együttműködés-

¹¹ Igaz ugyan, hogy a Krím félsziget turistaforgalma a 2014 előtti évekhez képest jelentősen visszaesett, azonban ez nem jelenti azt, hogy Ukrajna felől nem látogatható a félsziget. Csupán a 2018 novemberében 30 napra bevezetett hadiállapot idején szűnt meg a forgalom a Krím félsziget és Ukrajna más területei között.

ÖSSZEZÉS, FEJLESZTÉSI JAVASLATOK

sét említi példaként a turisztikai tanács által szervezett idegenvezetői képzés esetében. Megjegyzendő, hogy utóbbi együttműködésnél a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszéke jóvoltából az oktatási szféra is képviseltette magát.

2.2.2.3. *Kitörési pontok, fejlesztési irányok a megye idegenforgalmában*

A megkérdezett szakemberek véleménye szerint Kárpátalja turisztikai arculatában erőteljesebb és egységes megjelenést kellene biztosítani a megye minden járásának. Minden kárpátaljai járás egy közös kiadványban, kínálatban mutathatná be saját turisztikai adottságait, potenciálját a megfelelő célközönségnek kínálva azokat. Kárpátalja turisztikai arculatát úgy képzélik el, hogy az nem csupán néhány (főként már működő és bejáratott) turisztikai attrakciót ölel fel, hanem a járasok bevonásával a megye egész területén lévő attrakciókat magába foglalja.

A szakemberek elképzelései alapján azonban a megyei turisztikai arculat kialakításának módjában vannak különbségek is. Egyesek szerint minden járásból csak azon objektumokat kellene menedzselni, amelyek kiemelkedő érdeklődésre tarthatnak számot úgy a belföldi, mint a külföldi turisták körében, mások szerint viszont el kell különíteni egymástól a belföldi és külföldi turisztikai kínálatot. A belföldi turizmus számára a termálfürdők, a gyógyvizek, a gasztronómia az érdekesebb, míg a külföldiek részére az építészeti látnivalók, a síelési lehetőségek lehetnek kecsgetőbbek. Az adatközlők abban sem értenek teljesen egyet, hogy a megyei turisztikai arculat kialakításakor az idegenforgalmi vonatkozású fejlesztéseket a megye egész területére vagy csupán néhány járásnyi területre kellene kiterjeszteni. Ismét más vélemények szerint a járasoknál kisebb desztinációk megjelenítése a megyei turisztikai arculatban a síturizmus (Drahostrát, Polena környéke), az egészség- és gyógyturizmus (Saján, Mezőkaszony és Beregszász), valamint a fesztiválturizmus esetében lenne indokolt.

Megkérdeztük a turisztikai szakembereket arról is, hogy mivel lehetne érdemben javítani Kárpátalja turizmusának helyzetén. E kérdéskörben a korábbiakban felsorolt problémák orvoslását említették legfontosabb teendőként. A fontossági sorrend is hasonló a turisztikai problémákéhoz: kiemelt helyet kapott az utak, a határátkelők, valamint a határátkelés minőségének javítása, a turisztikai objektumok felújítása, a szolgáltatások minőségének javítása stb. A problémák megfogalmazása mellett fejlesztési javaslatokat is említettek, mint például az aktív turizmus és vízparti üdülőövezetek fejlesztése, turisztikai információs irodák létrehozása, a borturizmus erősítése, turisztikai brandek kialakítása stb.

S hogy melyik szervezetre, intézményre kellene ezeket a feladatokat bízni?

Szinte mindenki egyetért abban, hogy az állami, megyei szervnek/szerveknek kellene az ágazatot kézben tartaniuk, viszont nagyobb hangsúlyt fektetve a különböző szakmai szervezetekkel való együttműködésre. A megkérdezett megyei állami szervezetek vezetői a turizmusfejlesztés koordinálását a Regionális Turisztikai Egyesületre bíznák, mely az Ukrán Nemzeti Turisztikai Egyesület megyei szervezeteiként fogná össze Kárpátalja turisztikai szakembereit, vállalkozóit stb.

A falusi vendégfogadók körében készített kérdőíves felmérés, illetve a falusi turizmus szervezőivel készült interjúk alapján a következő fejlesztési irányok körvonalazódtak:

1. A csoportos vendégfogadás miatt fellépett az igény közösségi terek létrehozására, amelyek élő tájházrendszerként működhetnének az érintett településeken. Ez a hely szolgálna a turisták fogadására, búcsúztatására, közös programok szervezésére, és akár színtere lehetne az általuk vagy a falu többi lakosa által készített kézműves termékek értékesítésének is, vásárokat és gyermektáborokat is szervezhetnének e helyen. Amellett, hogy e fejlesztési tervnek közösségformáló, hagyományörző és megtartó hatása garantált, egy-egy magyar parasztház, paraszti udvar, porta megóvásához is vezetne a kárpátaljai magyar közösség életterében.
2. A falusi vendégházak komfortfokozatának fejlesztése, amely elsősorban a meglévő fürdőszobák, WC-k felújítását, számuk növelését jelentené a vendégházakban, továbbá a szobák, konyhák berendezési tárgyainak cseréjét a minősítési rendszer alapján akár egy magasabb szint elérése érdekében.
3. A férőhelyek számának bővítése a meglévő vendégházhoz való 1-2 szoba hozzáépítésével vagy a tetőtér beépítése révén, esetleg kulcsosházak kialakítása a jelenleg olcsón megszerezhető házak megvásárlásával (a parasztházak felvásárlását és azok hagyományhű felújítását lehetne szorgalmazni).
4. A házak energiatakarékosságának, öfenntartásának fokozása, ennek érdekében a nyílászárók cseréje, korszerű és megújuló energiaforrások, takarékos berendezések alkalmazása (napelemek, takarékos vízcsapok stb.).
5. A vendégházak speciális kínálatának bővítése, melyekre a következő kategóriák lennének alkalmasak:
 - biogazda vendégháza
 - kézműves és/vagy hagyományörző vendégház
 - gyermekbarát vendégház
 - boros/pálinkás gazda vendégháza
 - falusi ízek vendégház.

A speciális kínálat növekedése a későbbiekben további minősítést vonhatna maga után. Ugyanis a napraforgós minősítési rendszer után a szálláshelyek szakosodását (FALUSI TURIZMUS TÁJÉKOZTATÓ 2007) is be lehetne vezetni Kárpátalján a magyarországi minta adaptálásával. A szolgáltatások körének specializálása és bővítése következtében a turisták több időt tölthetnének telken belül, illetve a célcsoport-szegmentálás is megvalósulhatna.

A borászok véleményének összegzése alapján az alábbi fejlesztési irányok határozhatók meg (amelyeket a borászok elengedhetetlennek tartanak borászatuk versenyképességének növelése céljából):

1. a szőlőtermő területek bővítése és szőlőtelepítés, különös tekintettel a táj-jellegű vagy hagyományos fajták telepítésének szorgalmazására;
2. eszközbeszerzés a szőlőtermő területek megmunkálása, a szőlő korszerű feldolgozása, illetve annak technológiai fejlesztése terén;
3. borkóstoló terem, pince, tárolóhely és kapacitás bővítése;
4. a borok, borászatok népszerűsítése, vagyis a reklámtevékenység fokozása, a fesztiválokra, vásárookra való kijutás lehetőségének növelése; a *Kárpátaljai magyar bor* márkanév mint saját brand kialakítása, fejlesztése;
5. borút kialakítása (például a Beregvidéki borút, melyre rendezvénysorozatot („zarándokút”, szüreti rendezvények, szüreti hegytúra, nyitott pincék napja stb.) ráépítve lehetne a beregvidéki borászat népszerűségét növelni;
6. értékesítési engedélyek megszerzése, a legális értékesítéshez palackozó üzem létesítése kisebb borászati közösségek, szövetségek létrehozásával;
7. szakmai képzések, tréningek szervezése (borosgazda, sommelier, best practice programok stb.).

Az attrakciók és vonzerők működtetői körében készített kérdőíves felmérés és a korábbi tapasztalatok alapján a következő fejlesztési irányok javasolhatók:

1. turisztikai imázsépítés. Az attrakciók, nevezetességek, vonzerők hazai és nemzetközi ismertségének növelése, a legfontosabb attrakciók, látványosságok egységes menedzselése.
2. Interaktív rendszerek létrehozása, telepítése, üzemeltetése – applikáció, QR-kód. A fiatalabb korosztályok bevonása az adott helyszínekre.
3. Tematikus útvonalak kialakítása. A tematikus utak előnyeinek a kihasználása, amikor az egyes attrakciók, nevezetességek, vonzerők rendszerbe foglalva, komplett programként jelenhetnek meg a kínálatban. Speciális igények felmérése, kielégítése.
4. Energiatakarékosági és korszerűsítési program. Ez elsősorban az egyes attrakciók, nevezetességek és vonzerők fenntarthatóságának javítását célozná meg alternatív és megújuló energetikai rendszerek telepítésével, kiépítésével, korszerű nyílászárók és energiatakarékos eszközök beszerzésével.

A kérdőíves felmérés alapján a fesztiválok szervezői az alábbi fejlesztési irányvonalakban gondolkodnak:

1. A fesztiválokkal kapcsolatos marketingtevékenység és reklám. Fontos fejlesztési irány, hiszen egy jó marketing- és reklámtevékenység felkeltheti és fenntarthatja a fesztivál iránti érdeklődést, akár biztosítva a fesztivál önerőből való megszervezésének lehetőségét is.
2. A programok sokszínűségének fokozása. E fejlesztési irány szintén a fesztivál hosszú távú működésének és az iránta való érdeklődés fenntartásának záloga lehet.
3. Infrastrukturális fejlesztések. A fesztivál területének infrastruktúrális fejlesztése a fesztivál minőségének javítása érdekében. Gondolhatunk itt az egységes arculatteremtéshez szükséges egyenpavilonokra/sátrakra, a te-

rületrendezésre, a fesztivál higiéniai feltételeinek javítására (pl. folyóvízellátottság fejlesztése, illemhelyek kiépítése), a fesztiváalterület villamosenergia-ellátottságának kiépítésére, rendezvényszínpad kialakítására/bérlésére stb.

4. Eszközfejlesztés. A fesztivál hangtechnikai berendezéseinek fejlesztése által megnyílhat az út a színvonalasabb előadók, műsorok felé, mely a fesztivál minőségi javulását, vonzerejének növekedését eredményezheti.

A kereskedelmi szálláshelyek és vendéglátóhelyek fejlesztési irányai sok hasonlóságot mutatnak, így ezeket együttesen mutatjuk be:

1. Kapacitásbővítés. A kereskedelmi szálláshelyeknél alapvető fontosságúnak jelölték, melynek köszönhetően a nagyobb vendégforgalom nagyobb profitot és nagyobb fokú önállóságot eredményez (a vendéglátóhelyeknél ez csak a 3. irányvonal).
2. Felszerelés/berendezés korszerűsítése. Mind a kereskedelmi szálláshelyeknél, mind a vendéglátóhelyeknél a második legfontosabb fejlesztési irányvonal, melynek kiaknázásával a szolgáltatások minőségének javítása, a munkatevékenység könnyítése, a munkahigiéniai környezet javítása valósítható meg.
3. A szolgáltatások kínálatbővítése. Például szauna, medence, fitneszterem, játszótér kialakítása, biciklikölcsönzés stb.
4. Alternatív energiaforrások, fűtéskorszerűsítés, energiahatékony rendszerek. A vendéglátóhelyeken a legfontosabbnak ítélt fejlesztési irány, hiszen az elmúlt években jelentősen megdráguló energiahordozók nagy terhet rónak a vállalkozásokra, hiszen jövedelmük jelentős hányadát kénytelenek ezek fedezésére fordítani. E fejlesztési irányba a napkollektorok, napelemek, mini szélérőművek, a hőszivattyúk telepítése, az elavult fűtésszisztemek korszerűsítése, az energiahatékony nyílászárók beszerelése, az épületek energiahatékonyosságának javítása tartozik, mely a későbbiekben jelentős helyzetelőnyt eredményezhet a vállalkozások számára.
5. A vállalkozások versenyképességének növelése. Fontos a honlapok, foglalási rendszerek, applikációk fejlesztése, a marketinglehetőségek bővítése.
6. A fenntartható fejlődés és a vállalkozások környezettudatos fejlesztése. Meg kell vizsgálni, hogy a kereskedelmi szálláshelyek és a vendéglátóipari egységek mekkora terhet rónak a környezetre. A legtöbb településen nincs szennyvízelvezetés, ezért támogatásra javasolt a környezetbarát víz-tisztító berendezések telepítése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BERGHAUER S. 2012: *A turizmus, mint kitörési pont Kárpátalján (?) (Értékek, remények, lehetőségek Ukrajna legnyugatibb megyéjében)*. PhD-értekezés, Pécs, kézirat
- BERGHAUER S. – FODOR GY. 2014a: A turizmus fejlesztési stratégiája. In: *Egán Ede Terv. A kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési stratégiai terve*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Beregszász, pp. 41–52.
- BERGHAUER S. – FODOR GY. 2014b: *Touristic Heritage in Little-Europe. Preliminary Research of Heritage Tourism in Transcarpathia*. By support of the Hungary – Slovakia – Romania – Ukraine ENPI Cross-border Cooperation Programme 2007-2013, within the confines of the project with identification number HUSKROUA/1101/067 “Touristic Heritage in Little-Europe”
- FALUSI TURIZMUS TÁJÉKOZTATÓ 2007: A falusi és agroturizmus minősített vendégházainak szakosodása. *Falusi Turizmus Tájékoztató*, 14. évf. 2007. 3–4 sz. pp. 3–21.
- GÖNCZY S. – SZILÁGYI ZS. – BERGHAUER S. 2011: *A kárpátaljai falusi turizmus lehetséges irányai*. Elhangzott a XIX. Kárpátaljai Nyári Szabadegyetemen. Felsőszinevér, 2011. június 28. – július 3. Előadás, (pdf-formátum) 43 p.
- HERZANICS V. M. – STROBLYA J. J. (Герзанич В. М. – Штробля Ю. Й.) 2009: Вплив регіональних факторів на розвиток рекреаційно-туристичної сфери гірських районів Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського нац. університету: сер.: Економіка*. 2009 Спецвип. 28. ч. 1., 73–80. (Elérhető még: www.nbu.gov.ua/portal/natural/NVUU/Ekon/2009_28_1/statti/15.htm (letöltés ideje: 2011)).
- HRICKU-ANDRIJES J. – HRICKU V. (Юлія Грицку-Андрієш, Вероніка Грицку) 2014: Географія сільського зеленого туризму у Закарпатській області. *Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини*. 2014. Вип. 34., pp. 48–55.
- Kárpátalja – Szanatóriumok és turizmus 2017* 2018: (Закарпаття – Санаторії та туризм 2017). Статистичний збірник. Головне управління статистики у Закарпатській області. Ужгород, 2018
- Kereskedelmi szálláshelyek Ukrajnában 2017-ben* 2018: (Колективні засоби розміщування в Україні у 2017 році), Статистичний збірник. Державна служба статистики України, Київ, 2018
- KOLLARIK A. 1991: *A turizmus földrajzi alapjai*. Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Oktatási Osztály, 205 p.
- KOVÁCS E. 2012: *Mitől lett város Beregszász?* (<http://www.karpatalja.ma/karpatalja/nezopont/mitol-lett-varos-beregszasz/>) (Letöltés ideje: 2018.11.12.)
- MICHÁLKÓ G. 2004: *A turizmuselmélet alapjai*. Turizmus Akadémia I., Székesfehérvár
- MOLNÁR J. – MOLNÁR D. I. 2005: *Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és néptozgalmi adatok tükrében*. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, PoliPrint Kft., Ungvár 118 p.
- PALANCSA A. 2005: Hatáselemzés a turizmusban. In: Józsa László – Varsányi Judit (szerk.): *Marketingoktatás és kutatás a változó Európai Unióban* – Tanulmánykötet a Marketing Oktatók Klubjának 2005. évi konferenciáján elhangzott előadásokból. Széchenyi István Egyetem, Győr, 2005. augusztus 25–26., CD-ROM-forma, pdf-formátum, pp. 411–416.
- PINTÉR J. 1990: *A szőlőterület alakulása Magyarországon a XIX. század végétől a II. világháborúig*. In: Pintér J. (szerk.): *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1988–1989*. Budapest. pp. 137–154.
- RADVÁNSZKY B. – SASS E. 2009: Kárpátalja idegenforgalmának természeti alapjai. In: TÓTH J. – AUBERT A. (szerk.): *A Kárpát-medence és etnikumai*, Tanulmánykötet Pozsár Vilmos tiszteletére, Publikon Kiadó, Pécs. pp. 51–65.
- SASS, E. 2009: Investigation of residential and hostelry motivation in villages of rural tourism in Berehove District, Subcarpathia. In: *II. International Conference: The role of tourism in territorial development*. September 18-19, 2009. Gheorgheni, Romania. pp. 319–333.
- SASS E. 2012a: A kárpátaljai Bereg-vidék falusi turizmusának jellemzése egy empirikus kutatás alapján. In: Berghauer S., Dnyisztrjanszkij M., Fodor Gy., Gönczy S., Izsák T., Molnár J., Molnár D I. (szerk.): *Társadalomföldrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép-Európájában*. Nemzetközi Földrajzi Konferencia, Beregszász, 2012. március 29–30., II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, PoliPrint Kft., Beregszász. pp. 261–271.
- SASS E. 2012b: *A falusi turizmus helyzetének bemutatása a Beregszászi járás vendéglátói körében végzett kérdőíves felmérés alapján*. Elhangzott a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Öregdiák Szövetsége I. Tudományos Konferenciáján: „Főiskolai végzősök és a tudományos utánpótlás”. Beregszász, 2012. november 21. Előadás (pdf-formátum), 27 p.
- SASS E. 2016: Kárpátalja fesztiváljainak elemzése internetes megjelenésük alapján. In JÁSZBERÉNYI M. – ZÁTORI A.– ÁSVÁNYI K. (szerk.): *Fesztiválturizmus*. Akadémiai Kiadó Zrt., Budapest, pp. 368–382.
- SASS, E. 2017: A Study on Rural Tourism as a Rural Development Breaking Point in the Hungarian Minority Inhabited Areas in Slovakia and Ukraine. In: DR. SZALÓK CSILLA (szerk.): *Változások és kihívások a turizmusban*. Tanulmánykötet. Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest. pp. 167–181.
- SASS E. 2018: A felvidéki és kárpátaljai falusi turizmus összehasonlító jellemzése / A Comparative Study of the Characteristics of Rural Tourism in Transcarpathia and in the Highland. *Metszetek*. Vol.7 (2018) No.1. pp. 63–90.
- SASS E. – BÁRTFAI E. GY. 2016: Bortermelés Kárpátalján és az ezzel összefüggő turisztikai lehetőségek. In: BERGHAUER S., DNYISZTRJANSZKIJ M., FODOR GY., GÖNCZY S., IZSÁK T., JAKAB N., MOLNÁR J., MOLNÁR D I., SASS E., PAPP G., VINCE T. (szerk.): *Társadalomföldrajzi kihívások és adekvát válaszlehetőségek a XXI. század Kelet-Közép-Európájában*. Nemzetközi Földrajzi Konferencia, Beregszász, 2016. március 31 – április 1., II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Kálvin Nyomda, Beregszász, pp. 535–542.

- SASS E. – BÁRTFAI E. GY. – ANGLER K. 2017: A kárpátaljai borturizmus helyzete és fejlesztésének lehetősége; *BORÁSZATI FÜZETEK XXVII*: (1), pp. 30–34.
- SZABÓ B. (szerk.) 2009: *A falusi turizmus helyzete és gazdasági kérdései*. Párbeszéd a vidékért. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 250 p.
- SZOCSKA, K. (Сочка К.) 2007: *Звіт з базового дослідження стратегічного пріоритету Закарпатської області «Розвиток туризму та курортно-рекреаційної сфери»*. Проект з регіонального врядування та розвитку – Україна. Проект № Z020640. Замовлення № 7037154. Ужгород, 30 p.
In: http://www.rgd.org.ua/resources/additional_res/Expanding_tourism_in_Zakarpattya_2007_UKR.pdf (letöltés ideje: 2010)
- ТАРПАЙ J. 2013: *Természeti és társadalmi erőforrások szerepe Kárpátalja turizmusfejlesztésében és hatása a területfejlesztésre*. PhD-értekezés, Pécs 181 p.
- Ukraina szőlészeti katasztere 2010*: (Виноградний кадастр України). Міністерство аграрної політики України, Київ, 2010
- Viski Zöld Falusi Turizmus weboldala <http://www.viskiturizmus.hu/>

ADATKÖZLŐK

Civil szervezetek vezetői, falusi turizmus szervezői:

- Balogh Ida, falusiturizmus-szervező, Bene
- Bereczky István, a Beregvidéki Falusi Turizmus Egyesület elnöke
- Berki Erzsébet, falusiturizmus-szervező, Mezővári
- Csizmár Sarolta, a Beregszász és Térsége Falusi Turizmus Szövetség elnöke, a Verecke Tours utazási ügynökség igazgatója, a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács alelnöke
- Deák Sándor, a Beregszász és Környéke Jövőjéért Egyesület elnöke
- Hiába Okszána, a Sárosoroszi Búbos Kemence Civil Szervezet elnöke
- Homoki Szilvia, falusiturizmus-szervező, Beregdéda
- Karmacs Zoltán, a Mezőkaszonyi Falusi Vendégfogadók és Hagyományörzők Egyesületének elnöke, a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács alelnöke
- Máté János, a Tiszahát Ökológiája és Kulturális Tradíciói Civil Szervezet elnöke
- Mester Viola, a Mezőgecei Hagyományörzők és Falufelújítók Egyesületének tagja
- Szuhán András, falusiturizmus-szervező, Bene
- Ötvös Ida, a Viski Zöld Falusi Turizmus Szövetség elnöke

Turizmussal foglalkozó szakemberek:

- Denisz Man, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal Gazdaságfejlesztési és Kereskedelmi Főosztályának vezetője
- Halász László, a Beregszászi Járási Állami Közigazgatási Hivatal Művelődési és Turisztikai Osztályának vezetője
- Horkay Sámuel, a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács Idegenvezetői Szakbizottságának vezetője, idegenvezető
- Izsák Tibor, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének docense, idegenvezető
- Kaszinec Ottokár, a Munkácsi Állami Egyetem Turisztikai Tanszékének oktatója, idegenvezető
- Mester András, a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács elnöke, idegenvezető
- Molnár László, a Beregszász és Térsége Falusi Turizmus Szövetség alelnöke, idegenvezető

Ötvös Sándor, idegenvezető

Sándor Fegyir, a Kárpátaljai Megyei Turisztikai Szervezet elnöke

Tarpai József, a Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács tiszteletbeli elnöke

Varjú Zoltán, a Kárpátalja Tours – Utazási Iroda tulajdonosa, idegenvezető

Veres István, az Extreme-Point Utazásszervező Iroda tulajdonos-igazgatója,
vadvízi túravezető